

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Kort med stednavne [klik her](#)

L. M. Wedels

Indenlandske Rejse

Igjemmen de Betydeligste og skjønneste Egne

af de danske Provindser

Andet Bind

Odense 1806

Trykt og forlagt af S Hempel

Eier af Fyens Stifts Adressecomtoir og Bogtrykkerie

Ved her at nedskrive Fortsættelsen af mine Reise lagttagelser over adskillige Stæder i Sielland, bør denne Anmærkning tilføies: at jeg ikke altid saa nøje følger den Beliggenhed disse Steder have til hverandre, men da jeg har beset nogle af Landets Egne flere Gange, ere mine Optegnelser her indrykkede uden just at binde mig til nogen stræng Orden i Henseende til Rejsen.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Sparresholm, en gammel Herregaard, er bygt i en Søe, der nu er tilgroet og omdannet til en Jevn Eng. Gaarden er bkiendt meget længe i Historien, findes hos Hvitfeld under Navn af Paddeborg og var et vel befæstet Slot, som siden har været brugt til Forvaring for Statsfanger. I de tidligere Tider har Jens Sparre opført den anseelige Hovedbygning 1609 som endnu befindes der (1803), og efter ham er den idelig bleven mere forbedret, ja i den sidste Snees Aar meget udpyntet, tilbygget og istandsadt baade paa Borge, og Ladegaarden. Haven er opfyldt af de forrige Vandgrave, saa Fremvexsten ikke just er med den bedste. Bøndergodset er i ypperlig Stand. Fiskerie af Karper er en vigtig Indtægt for Gaarden, saavelsom Agerbruget og Meieriet, hvilke Dele tilhold man nu stræder at bringe i en ønskelig og tilbørlig Drift.

Og da Giødningen er en af de vigtigste Poster i Agerbruget, saa har denne Gaard deraf stor Overflødigheid, jeg mener Rensningen af Fiskeparkerne, naar de udløbe. Vel koster det megen Umage, og er et skidentfærdigt Arbeide, men det betaler sig ogsaa igien overflødigden ved Afgrøden paa Ageren. Denne Oprensning kan strax føres paa Brakjorden, men bør dog først i nogle Uger ligge udsadt for Luftens Paavirkning, før den nedpløies.

Denderup indlukkede Skov har en stor Mængde ældre og yngre Træer, tildeels ranke og meget tæt staaende paa hverandre, baade Bøge og Eege, saavelsom Underskov.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

I Midten ligger en Skovriddergaard med nogle frugtbare Agre paa den ene, og en stor sø paa den anden Side, hvori ere Karper og Karudser. Omkring Sø Siden staae endeel lave Buskaser, og uden derom igjen de høje Bøgetræer med nedhængende Toppe, som giver et skjønt Syn.

Wester Egede, en liden Landsbye, der ligger i en Dal, med en bestandig løbende Kildebæk: Jordene uden for ere for endeel sandagtige, men dog ikke slette. I Enden af Byen ligger en stor velbygget Eiendomsgaard, som har en kiøn Hauge, mange smukke Værelser, veldyrkede Jorder og en liden Skov, den har været beboet af adskillige fornemme Folk, og er et behageligt Sted. Kirken er ikke stor, men ligger på en Banke. Præstegaarden er meget istandsat, og dens Marker love god Afgrøde.

Paa begge Sider af denne Bye ere der skønne Situationer og en vid Udsigt til fiernere Egne, Skove, Kirker, Herregaarde og mange Afvexlinger. Veien løber over nogle meget Steile Banker, hvor ubevante Heste lettelig kunne løbe med Vognen, især om Vinteren, naar lisslag indtreffer, da Veien er farlig endog for Egnens Heste.

Hæsede, en gammel Herregaard med simple Bygninger, men Jorderne ere got dyrkede, og Engene skønne. Her findes mange fortreffelige Piileplantninger af forskiellige Sorter. Her seer man endeel Forsøg til Agrikulturens Fremme endog med Foder, Rødder og andre Ting, der ellers have Fordomme mod sig. Agrene fremviste got reent Korn, og Græsgangene stort triveligt Qvæg.

Hæsede Hovedgård

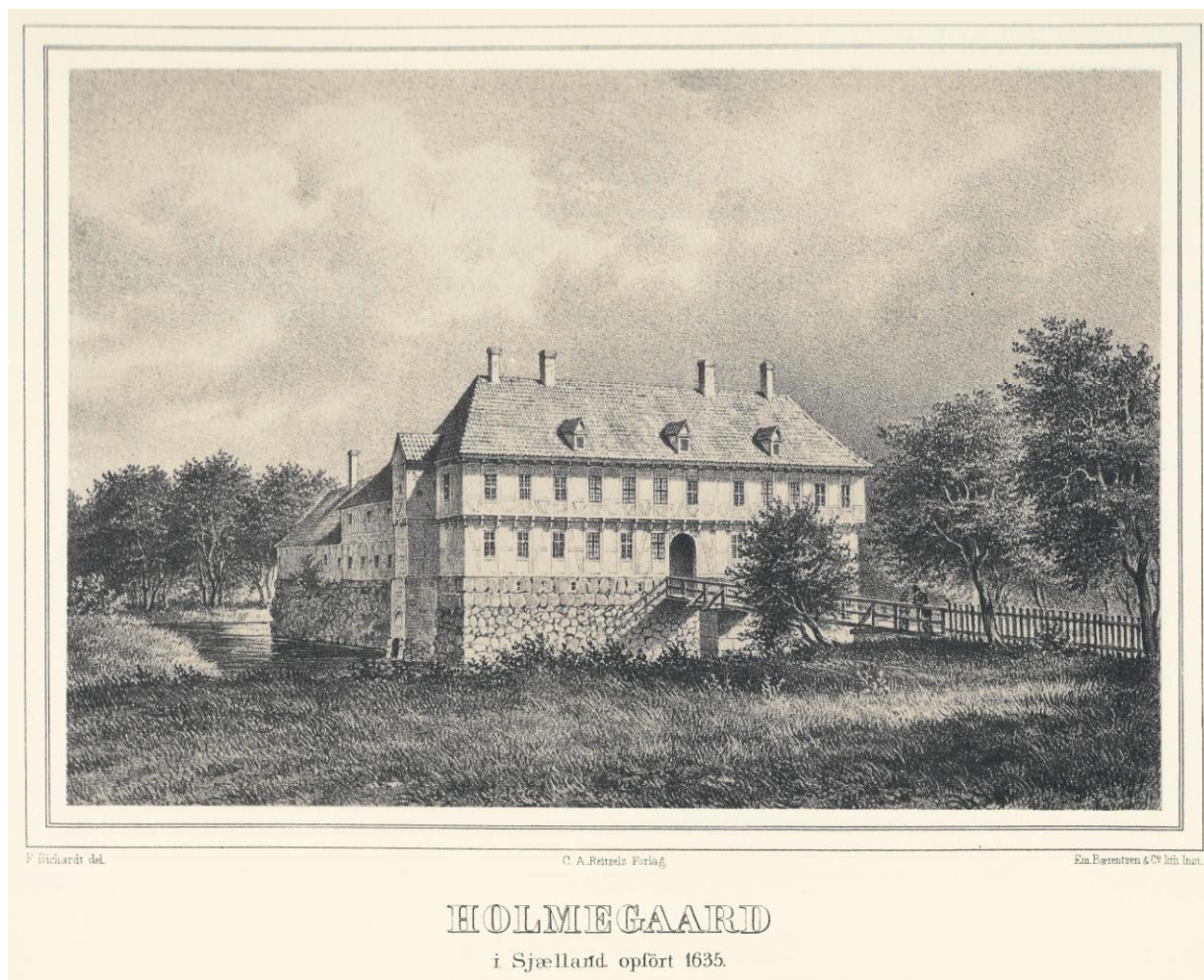
Landevejen gaaer igiennem en stor ærværdig Skov, hvor der endog er sørget for unge Træers Opfødning og Fremvæxt. Nogle Huse og er betydeligt Teglværk ligge paa Siderne. Hist og her gives nogle nydelige Perspektiver imellem Træerne ud over Naboe, Egnene til Agre og kiønne Bøndergaarde. Andre Steder er Skoven tyk og mørk, deels paa høje Banker, deels paa de lavt liggende Moser.

Toxwærd? en lang Bondebye, med en lille giennemløbende Bæk, hvori fanges skikkelig store Krebs. Endeel af de dertil liggende Jorde ere meget lave, men den nu tilbørlige Vandets Afgravning bøder paa det Uheld, som de fugtige Agre ellers ville bevirke paa Afgrøden. Andre Jorder ere bierg og sandagtige. I Sagnet af samme Navn ere mange smukke nye udflyttede Gaarde, hvis Agre ere af forskiellige Jordarter, dog for det meeste frugtbringende, især nu ved den betydelige Steenbrydning, hvorved mange Steengiærder ere satte. Egnen er skovløs, men dog haves Tørveskiær. Kirken er hel og sees langt borte. Præstegaarden har i den senere Tid faaet megen Udpyntning, men Avlingen dertil er kun liden, dog got dyrket og indhegnet med Grøvter og Piile.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Holmegaard, et gammelt Herresæde, hvis ærværdige antikke Bygninger ere endnu stærke og trodse Tiden. Værelserne ere store og høie, behængte med mange gode Malerier i Legems Størrelse af de Schelers Familie. Avlingen og Mejeriet til Gaarden er meget betydeligt, og indbringende. Bøndergodset i god Stand. Mange og store Skove, tildeels beliggende i andre Sogne, høre til Gaarden, saavel som en Birkelund i ypperlig Fremvekt, desuden har den særdeles god og fortræffelig Tørveskiær, hvor der kan graves 16 til 20 Tørv, uden at naae Vandet eller Bunden, hvis udvortes Bestanddele ere en ypperlig Ildebrændsel, og kan sættes i Ligning med de jyske Klyne. Tørven er meget haard, brænder let, smuldrer ikke og efterlader kun en liden Deel hvid Aske.

Paa Gaardens Marker findes skøn Mergel, efter giorte Undersøgelse, ja fra Faxøe Kalkbrud lige til Nestved skal i en bred Strækning findes Mergel i paagrændsende Sogne: Kongsted, Everdrup, Egede, Nestelsøe o. f. v., og paa Brandeløv Marker skal være funden god Kalksteen, som lod sig brænde med Fordeel. Jeg har forsøgt den i min Mark fundne Mergel med sand Nytte, men det koster saa meget Arbeide at faae den opgraver og hvor 1 Læs Møger tilstrækkelig paa Brakjorder, der behøves 6 gange saa meget Mergel, fordi den er tung at kiøre og udrøyt at udsprede, dog bemærker jeg aarlig et Stykke, som altid giver bedre Afgrøde, baade Korn og Klever, end naturlig Staldgødning.

Fensmark, en liden Landsbye, hvis Marker og Indhegning med mange smukke Plantninger paa de velopførte Grøvter vidne om Bøndernes Flid og Jordartens Godhed, dog kunde Vands Afledning og Agrenes Rensning

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

af Steen og Stubber på nogle Steder endnu behøves. Kirken er liden men kiøn. Præstegaarden og dens Marker pyntelige og vel vedligeholdte. Forskielige Situationer afvexle med nye Behageligheder for Øiet.

Herlufmagle, en stor Bondebye, som prydes ved en smuk Præstegaard og en privilegeret Kroe,

Markerne lovede skøn Afgrøde, da baade Agre og Græsgangene havde fordeelagtigt Udseende, saavidt som man kunde bedømme ved Giennemførelsen. Kirken er lang og stor med et høit Taarn, som kan øines i en lang Frastand. Indvendig har den intet, som fortienner særdeles Opmærksomhed, kun et stort Malerie, et Gravminde nemlig over en Præst, hans Kone og sytten Børn, alle ere afbildede efter deres forskiellige Alder. Annexet hertil er Thybiørg, saa hele Kaldets Hartkorn er Herfra gaaer Veien til Ringsted, som tilforn har været gyselig at kiøre paa, men nu istandsættes med Steenfyldning og Grøvter meget fortræffeligen.

Raunstrup, en Herregaard, der har været bekiendt i Historien før 1400, hvis hele massive Bygninger sees langt borte. Med Tilladelse kiøre man imellem Borge, og Ladegaarden, ned igennem en tillaaset Stakerport, som en Huusmand aabner, hvor der paa begge Sider ere nydelige Buskaser. Man seer paa Merkerne adskillige gode Fremskridt til en forbedret Agerkultur, hvoraf nogle ere fuldbragte, og andre vente paa Fuldbringelsen. Der var just i de sidste Dage af April, alting begyndte at grønnes, da jeg reiste her forbi, jeg tænkte da paa Taarups smukke Strofer: Velkommen Vaar fra Himlen ned, du Moder til Naturens Glæder! Til Fryd du kalder hvert et Led, af Vor af Naturens Kiæde o. s. v.,

Raunstrup Herregård

Glumsø Kirkebye ligger behagelig paa en Brink, ved en Søe, omgiven tildeels af Under og Overskov. Agre og Enge synes at være frugtbare, men især vidne Præstegaardens Marker, Grøvter, Plantninger og hele Behandling om megen Vindskibelighed; kun at Fortsættelsen ikke skulde standse ved Præstens tiltagende sygelige Forfatning.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Bavelse, saaledes kaldes hele Sognet samt Herregaarden og Kirken, der ligger ved en nydelig Sø, omringet af skønne Agre og Enge og endeel Skovgrupper i nogen Fravidde. Bønderne braske og behandle deres Agre ganske got, deres kreaturer ere trivelige og ikke saa smaae, som andetsteds, og Gaardene have skikkelig Udseende, men Hagedyrkningen indskrænker sig kun til Kaal og nogle faa Madurter, og den dertil indhegnede Plads afbenyttes ikke, som den kunde, dog, dette gjelder om endeel andre Steder i Sieland, som i den Henseende ere meget tilbage for de fleste Egne i Fyen.

Gunnerslev og Schielbye Kirker ligger meget nær ved hinanden, kun et Bøsseskuds Fravidde, men en stor Aae løber imellem, saa enhver ligger i et andet Amt og Herred, og dog ere annekterede under een Præst. Over Aaen er en Broe, hvor der maae betales Passage i Penge, og langs hen med Siderne ere skønne Enge.

Gunnesholm, en anseelig kiøn Herregaard i 2 Stokværk med blaat Tag og endeel andre gode Bygninger, har en stor smuk Hauge, mange Alleer omkring Gaarden, høje ranke Træer, ærværdige Skove, og adskillige nye Planter i Opvext. Jordene ere tildeels leerede og Afgrøden god. Endskiøndt Gaarden ligger lavt og pa den ene Side omgivet med Skov, kan den dog ses langt borte i de Egne paa hiin Side Aaen, som deels ligge høiere og ere Skovløse.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Gunderslevholm

Gissenfeldt har tilforn, endog før 1400 været et adeligt Herresæde, som siden af den navnkundige Peder Oxen er ombygget prægtig 1540, han skal, efter rygter, have indrettet de skønne Karpe Damme, som ere ved Gaarden, og skal have indført Yngelen udenrigs fra, samt nogle store grønne Frøer, der endnu her i Egnen tude en forskellig Lyd fra de almindelige, og kaldes endnu Peder Oxes Frøer. Siden efter er Gaarden af Gyldenløve stiftet til et adeligt Kloster ved Testamente 1702 og 1725, og nu ved en nye forbedret Fundats 1799, hvor Grev Danneschiold Samsøe har Overdirektionen. Damerne have ungen Boepæl paa Gaarden, men nyde hver visse Penge, som indbringes af det betydelige Gods der hører under Klosteret.

Greven har meget forbedret og udnyttet Gaarden, Værelserne og Haven. Han har forbedret Bøndernes Vilkaar, indfredet Skovene og sat Agerdyrkningen i god Drift. En rejsende fortryder vist ikke at gjøre en liden Omvej for at bese Gissenfeldt, hvor der nu er saameget for Øjet af Konsiens og Naturens Seeværdigheder. Haven har mange Behageligheder af Grotte, Buegange, Alleer, Eremithytter, Broer, Perspektiver, Sneglebanker, Lysthuse og forskiellige frapante Situationen, som altsammen omringes af en Mængde ældgamle Egetræer. Nylig er der gravet nogle Kanaler uden for Haven, hvorpaa havens små Lyst Gondoler, hvormed man sejler lige op til Slotsgravene under skyggefulde Træer. Desuden omkring Gaarden ere anlagde mange smukke Promenader, hvorfra haves Udsigt til fjernere Egne, og især paa en Banke er bygget et Lysthus, der forestiller en Vejrmølle, hvorfra man kan tælle mangfoldige Kirker, Gaarde og Byer i

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

nogle Miles Omkreds, alt dette i Forbindelse med den ædle Hospitalitet, indtager den Reisende og gjør Stedet meer end sædvanlig behagelig.

Brobye, (Vester Broby?) en smuk velbygget Landsbye, hvis Kirke har faaet mange fordelagtige Udpyntninger, der er værd at see og efterfølge paa andre Steder, efter den nu mere tiltagende Oplysning. Jordene ere gode, dog tildeels noget lavt liggende, men en igiennemløbende Bæk skaffer Lejlighed nok til Vandets Afledning. Mange Pilleplantninger og skønt Korn vidne om Vindskibelighed. Landevejen fra Nestved til Kiøge er god, men gaar i mange Krumninger formedelst Beliggenheden af Moser og Banker, som man har maatte lempe sig efter.

Hasle Landsbye (Haslev?) har nogle sandige Jorder og ypperlig Afgrøde, især Rug. Brakmarken var dog meer Blanding af Leer, og var særdeles got behandlet, baade med Giødning og Pløjning. Her haves temmelig god Tørveskiær, og Skove i Omkredsen. Kreaturene vare smaa og magre, men Græsmarken og maadelig,

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

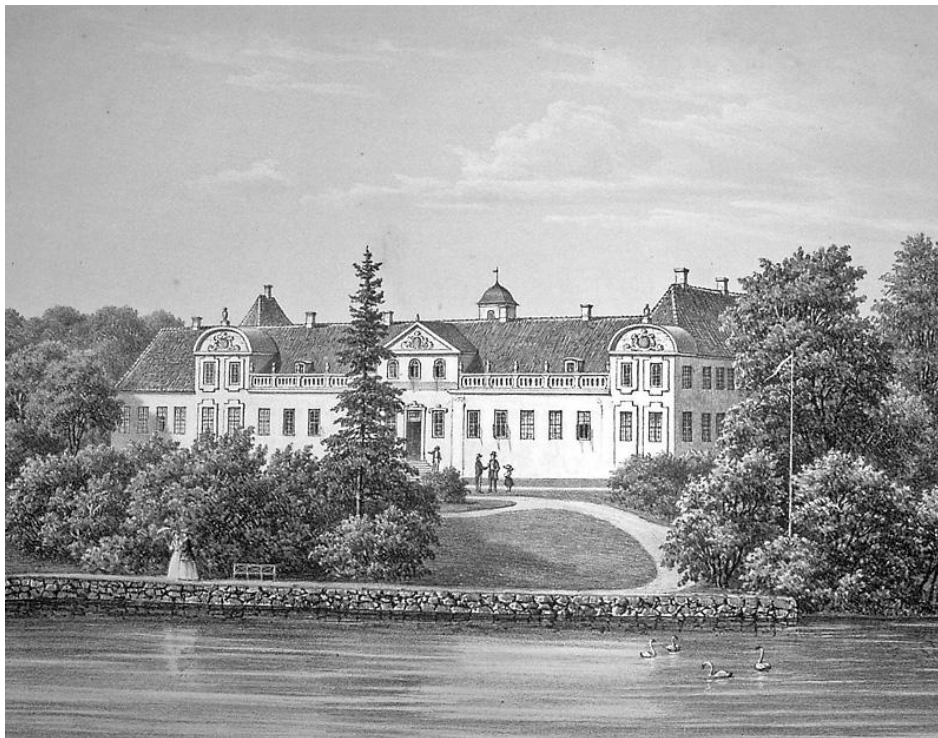
endskiønt det var Midsommer, da jeg saa den, - Vejende ere bedre og vel vedligeholdte, beplantede paa begge Sider med større og mindre Piilearter. Siataf, en liden Kroe, ligger i Nærheden.

I nogle af Naboe Egnene saaes endeel Havre, endog af den sorte Art, som skal være meest trivelig for Heste, ja Kyndige vil paastaae, at $\frac{1}{2}$ Tønde sort Havre giver Hesten bedre Arbejds Huld end en heel Tønde af den hvide. Kun, at man gjorde sig nogen mere Umage for Havresædens Behandling i Almindelighed. - da er der intet som betaler sig bedre, men Jorden bør pløjes $\frac{2}{3}$ Gange ligesom til Byg, og da kan man vente 16 til 18 Fold. Havre efter Ærter med 2 Pløjninger er meget fordeelagtig, paa høje Jorder kan man saa meget tidlig i Foraaret, men ej paa de lave og slide.

Bregentved er Hoved Herregaarden for hele Grevskabet af samme Navn, der blev oprettet 1750.

Bygningerne ere store og prægtige efter den Tids Smag, med alt hvad man kan forestille sig af Arkitektur og kostbar Anlæg, ved er det Heele siden meget udpyntet og forskjønnnet, men kan naturligvis ikke ganske omdannes til det Simplere i vor Alders Bygningsform. Her ere mange skønne Alleer i lange Strækninger over Marken til Dyrehaven og til Landevejen. Endeel andre Herregaarde høre under Grevskabet, hvor Vejende overalt ere brede med høje Grøvter ved Siderne, beplantede med tætte Hesselhækker, omtrent som i det Angelske, saa man næsten kan blive kjed af at rejse der igiennem, især i stærk Varme, da ingen Vindkiøling kan trænge ind giennem Hækkene.

Grøvterne, Kirker og Tiende til Grevskaber ere mange og betydelige. Markerne og Mejeriet ere meget indbringende, da Afgrøden og Qvægets trivelige Tilstand giver derom den sikreste Formodning. I haven ere mange Seeværdigheder, meget prægtigt, deriblandt en hel Sandstøtte og andre Mindesteene - men kort: det maae sees - thi beskrive det alt - det formaaer jeg ikke. Ved Gaaarden er en nydelig vel indrettet Vandmølle. Situationen og Beliggenheden er ved en Søe, og altsaa Udsigten ikke betydelig, uden fra nogle Terasser i Haven, og fra Værelserne i andre Stokværk.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

MØLLEN VED BREGENTVED

Illustreret tidende 1903

Dalbye en stor Kirkebye, hvis Jorder ere gode, men Afgrøden synes ikke at have den fordeelagtigste Udseende. Her er et smukt Værtshus, og Baberup Vandmølle i Nærheden. Præstegaarden er got bygget med anseelige Udhuse beqvemt indrettede, dog nu mindre nødvendige en forhen, da den betydelige Avling er gaaet best fra Stedet for bestandig imod 50 Tønder Byg aarlig. Det er skade, at en Formand saaledes indskrænker Eftermanden, naar han selv har Aarsager, der gjøre ham kjed af Agerbruget, vel sandt, her ere endnu tilbage nogle og tyve Tøbder Land, men i visse Henseende kan det siges, at være baade for meget og for lidet. Værelserne og Haven ere ret kiønne. I er Hiørne er der en behagelig Udsigt til forskjellige Omegne.

Ved en Feiltagelse kom jeg ind i en stor Skov, da en banet Vej til Favnesled mislede mig. Der kiørte jeg paa kryds og tvers i meer end 2 Timer, og traf omsider et Huus, hvor en halvvoxen Dreng reddede mig af denne Forlegenhed, saa jeg, ved hans Anvisning, kom til Riedderup, en kiøn Bondeby, som har skiønt Korn og Qvæg. Skolemesteren her, en ung og virksom Mand, viste mig sin nydelige Have, veldyrkede Vænge og adskillige gode Indretninger. Han er hædret og elsket af Almuen og fortjener det, da han ogsaa er en brev Lærer.

Thurebyholm en Herregaard, oprettet af 10 nedlagde Bøndergaarde. Kirken ligger strax i Nærheden, og begge give et perspectivisk Syn tilligemed Vejrmøllen, nar man kiører paa Veien lige for. Hovedbygningen er anseelig og ret smuk. Ladegaardens Huse ere store og lange savel som Forpagterboligen og andre Bygninger, som alt tilsammen give Anseelse af en lille Bye, især naar man tillige øjner endeel Vaaninger for Gartneren og andre Betjentere. Haven er stor, men har just ikke noget prægtigt, uden om slynger sig en lille Bæk, hvorover ere slagne nogle Broer, hvoraf nogle ere blot til Prydelse. Agerbruget er meget got, Gaardens hele omegne er bekrandset med Skov, Underskov, Enge, frugtbare Agre, hist og her nogle Banker, Parker o. s. v. saa Passagen er meget behagelig igennem de skiønne med Hesseler beplantede Veje. I Nærheden liggere en Skovrider Gaard, hvis Bygninger, Haver, Vænger og Indretninger vidne om, at Beboeren maae have Kundskab og Evne Heles Vedligeholdelse.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Her i den skønne Egn at Ænse Naturens yndige Pragt, at vanke om og Qvæget Øjet ved synet af Markens og Engens Fremvexter, at besige de smaae buskede Høje, hvor uden for sees de ærværdige store Skovtræer, paa hvis Grene saa mange quidrende Fugle behage Øret, at indaande de balsamiske Dunster af Lundens vilde Urter – O Hvilken Fryd for den, der priser Ham, som dannede Alting til Menneskets Gavn og Nydelse.

Bøndergaardene i Omegnen have just ikke det bedste Useende, endskiøndt deres Marker ere frugtbringende. Klædedragten er simpel. Vognene ere smaae og forsynede kun ned tarvelig Jern – dog naturligvis findes nogle Bønder, om hvilke man kan sige det modsatte. Almuen her seer ud til gode jævne Folk, som ere vante til at arbeide stærk, og derved fortjene det daglige Brød o. s. v.

Ulstrup en Bondebye, med en Kroe, som maae være der formedelst den giennemløbende Landevej: lige overfor paa en Brink staaer en Ejendoms Gaard Sprettinge, af smuk Bygning i alle Henseender, hvis Marker og Plantninger vise Beboernes Flid og gode Dyrknings Maade. Man burde kunne sige det samme om Bondebyens Jorder, da de grændse paa hinanden, men der kan maaskee være Aarsager til den ringere Afgrøde og Fremvext her, hvorved Almuen maa undskyldes.

Alkestrup er ogsaa en Bondebye, men Bygninger, Marker, Kreaturer og alt er i god Stand, man øjner alle vegne Almuens raske Drivtighed, og vindskibelige Forhold hjemme og paa Agrene, Sandt er det, Jorderne

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

ere gode – men de ere det ved tilbørlig Behandling, hvile og Giødning – de fleste kan tage imod Forbedring, naar Flid og Overlæg til hobe forenes.

Tersløv (Terslev), en Landsbye, har mange Indhegninger og Grøvterne beplantede med Piil, Hessel og Tor det meeste i skøn Vext. Vel ere Markerne sandige, men Kornetstod dog ganske got. Græsgangene ere trivelige, og der findes Kreaturene løse, Qvæg, Faar, Sviin og Giæs imellem hverandre. Ved nogle Gaarde saaes Brak Jorde som vare meget vel behandlede, endog med mange Mellemgrøvter for at aflede Vandet – her sees Riisgjærder, men alt Hegnet er Grøvter med Plantninger paa. Gaardene er ikke smukke, og sielden sees endog de nysbyggede at være kalkede paa Væggene, men Leeret paa de klinede Vægge synes at være fast og got. Plovene der var svære, Hestene smaae, men dog viiste Jorddyrkningen sig alle vegne at love den ønskelige Afgrøde og Fremvæxt.

Ørsløv (Ørslev) Bondebye har bedre Bygninger, skønt Korn Græs og Klever paa nogle Steder, men det modsatte paa andre Steder, hvor endeel Ukrud findes i Marken. Hist og her findes Strækninger af suure Enge, Sumper, Steenrevler, unyttige Buskase, som alt kunde forbedres ved Flid, men Aarsagen hvorfor dette saaledes henhviler urørt, skulde maaskee gives som gjældende, naar man viste samme.

Klippede har skikkelig gode Bøndergaarde og veldyrkede Marker, dog findes endeel gule Urter i Kornet. Længere frem ad Vejen seer man endeel levende Gjærder, Steengjærder, Aske og Piile Plantninger. Paa venstre Haand ligger **Nordrup Kirke** og Bye samt Æskildstrup og Conradsborgs Herregaarde (Baroniet Conradsborg bestod af hovedgårdene Sørup, Sandbygård og Rosengård, syv landsbykirker og mere end 800 tønder hartkorn bøndergods), paa højre seer man Lidemark of Jyllingelund med adskillige Grupper og Buskaser.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Gjesegaard (Giesegård), hvis smukke Italienske Bygning af 2 Stokværk, foruden Kielder og Frontespids, sees længe før man kommer der. Her er 2 Ladegaarde med mange Huse og Vaaninger, en stor og prægtig Hauge med mange Buegange, Kysthuse, Terrasser, Jord og Træefrugter. Her er en lang skyggefuld Alle af 240 Linde, Espe og Castanietræer, som staae omtrent 5 Alen fra hverandre paa begge Sider af Veien, saa det er meget behageligt at passere her, især i Aftenstunden, hvor Nattergale, Frøer, Skovduer og andre forskellige Røster fryder Øret. Til Agerkulturens Fremme er der foretaget endeel her ved Gaarden, og mere venter paa den flittige Haand, især da Jordene ikke ere slette.

Gjørslev, en stor Landsbye, hvor de fleste Gaarde ere vel byggede, de udflyttede Gaarde ere smukke og Lodderne ved dyrkede. Mange Plantninger ere i god Fremvekt, og Flid spores de fleste steder. Her er et anseeligt Vertshuus, hvor Beværtingen er prompte, venlig og billig.

Kennemors? udflyttede Gaarde have ikke saa fortrinlig et Udseende. Der vil blive noget at bestille i Marken ved Vandledningen. Steenbrydning, Rydning o. s. v. – før Agerjorden kommer i tilbørlig Orden Udsigten her i Omegnen er meget kiøn, da saa mange forskellige Ting fremviises for Øjet af behagelige Objekter.

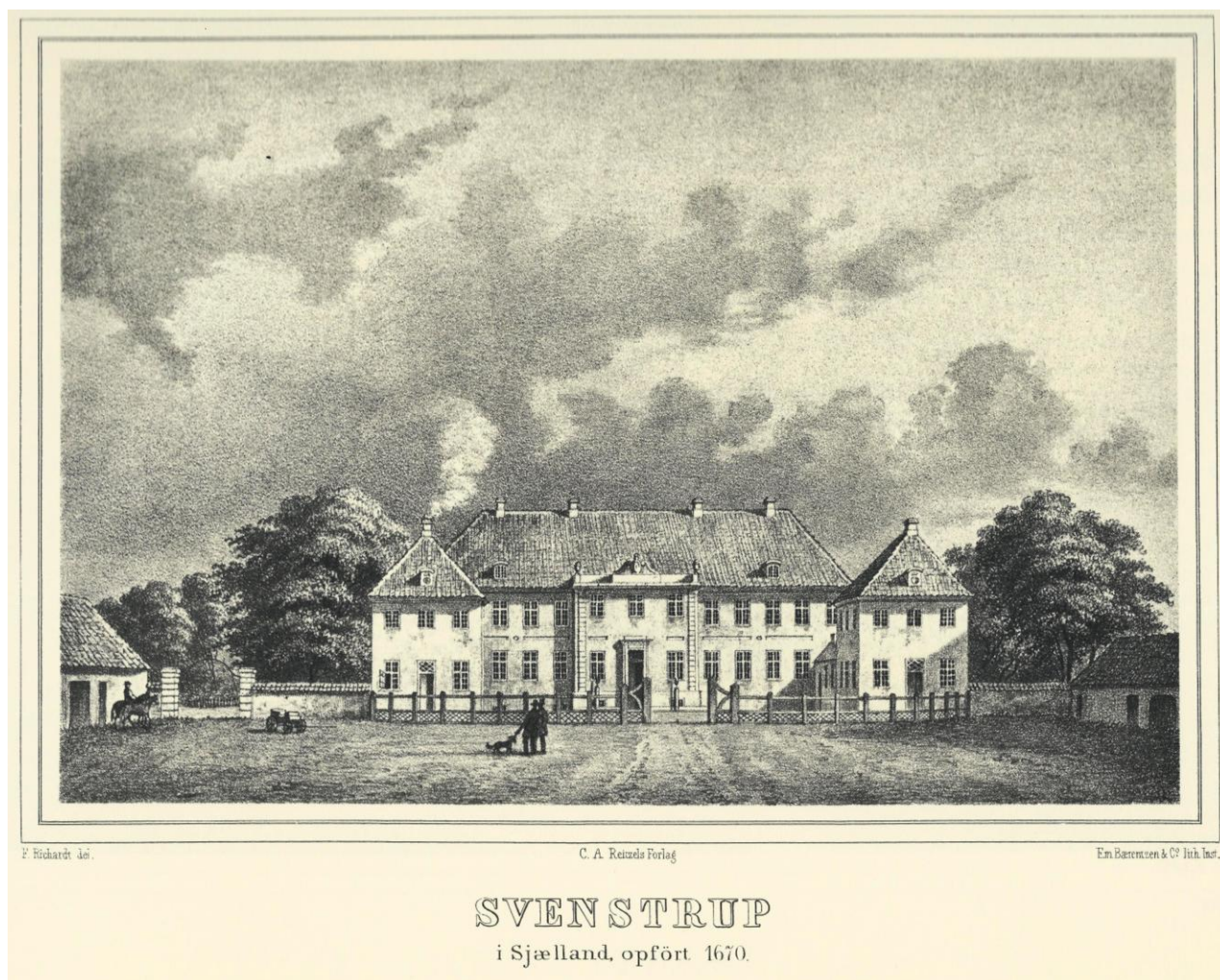
Igiennem en tyk Skov kom jeg til Bondebyen Kimmerslev, hvis Jorder vare bedre dyrkede. I Nærheden ligger en smuk Mølle, Over en Broe forbi en lille Sø, gik Veien til nogle enkelte Gaarde, hvor der stod mange Stabler Bøgebrænde og laae endeel uskaarne Kiævler – her er mange Riisgierder, og kun sielden Grøvter. I denne Skovegn synes mig der burde anlægges en Træeskoe Fabrique som ikke var saa vanskeligt, naar man anskaffede sig et par jyske Folk, som veed Omgangsmaaden dermed, desuden kunde her jo udflekkes meget Vogntømmer til Axelstokke, Hiulfjæller, Kiepstokke, savelsom Skovle, Bødkertræ, Plov Aase m. v. der ventelig bedre lod sig betale, end at skiære denne gode og rene Bøg i Favneved. Men ogsaa dette er Tilfældet paa andre Skovegene i Siælland.

Nu seer man paa den ene Side Ringsted og Qverkebye Kirke, og paa den anden, Spanager Herregaard, foruden adskillige andre Steder Vejene her ere brede og gode, herligt Korn og Klever paa begge Sider og trivelige Kreaturer.

Svenstrup er en meget kiøn Herregaard, hvis anseelige Hovedbygning er opført i de sildigere Tider med Smag.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Borgergaarden er indhegnet med et halvt rundt Staketværk. Ladegaarden er særdeles godt indrettet, og i det Heele ordentlig. Haugen har mange Seeværdigheder, især er høit og prægtigt Lysthuus, som kan sees langt borte. Gaarden har betydelige Skove, Fiskerie, Dyrehauge, frugtbare og saare vel dyrkede Marker, got Mejerie og Bøndergodset for det meste i Velstand. Adskillige Huse til Betienterne ere opførte langs med Veien meget kiønne. Udsigten er ikke af nogen Betydenhed, men Gaarden har saa mange andre Herligheder, som nok ere værd at besee for enhver tænkende Reisende, der ynder det skønne Landlige. Skovgrupper, mindre Buskaser, Sneglegange, Enge, Banker, Bække, smukke Sletter o. s. v.

Igennem Bondebyen **Grønhold** (Grønholt), samt endeel smuk underskov gik til grøvtede nye gode veje, hvor Korn og Qvæg paa begge sider viiste sig just ikke fra den ønskelige Synspunkt. Bøndergaardene vare ret kiønne. Efter nogen Kiørsel, haves fra Bankerne en viid og herlig Udsigt til Skove, Stæder og Gaarde, forbi nogle enkelte større og mindre Huse, og da bøjer man ind paa den store Landevej der kommer fra Corsøer til Kjøbenhavn, hvis Brede og Jevnhed er bekiendt nok for mange Reisende.

Ousted Kroe (Osted) paa den store Landevej er en simpel men kiøn Bygning, hvor Indretningen i det hele Giæstgiverie er meget god. Paa højre Haand ligger **Herregården Wibyegaard**, der er saa bekiendt af sine vel dyrkede Marker, Plantninger og Mejerie. Her kan man see Kirkerne Borup, Syv, Glim o. a. fl. Paa venstre Haand ligger Skjoldenæsholm, med sine betydelige store Skove og anseelige Marker. Gaardens

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Hovedbygning er prægtig og kostbar, beliggende ved en Søe, hvori ere adskillige smaae Holme, begroede med større og mindre Træer. Haven er Herskabelig med mange kostelige Anlæg, og i hele Omkredsen seer man Naturen forenet med Konsten for at gjøre Stedet til et Paradis. Her er noget for en LandskabsMaler, for en Digter, for en Landmand, for en Forstelsker at betragte og atter til Ideernes Berigelse og Fantasiens Moroe!!!

Igennem **Allersløv**, paa en smal stenet Vej, endeel Tørvemoser paa Siderne og nogenlunde godt Korn, men smaat Qvæg, of Gaardene just ikke smukke.

Letharborg (Ledreborg) en prægtig og skøn Hovedbygning, et Residentse for Greve af Holstein. Værelserne er store og prægtige. Haven er viid Omkreds og deri findes alt, hvad man kan tænke sig af Konsten og Naturen, henhørende til Gartneriet. Her er et meget pyndteligt Kapel, et Hospital, en stor Dyrhave, gode Skove og Bønder til Grevskabet, som for det meeste ere velhavende. Nogle Bøndergaarde ere særdeles smukke anlagde paa begge Sider af den skyggefulde Allee, der løber til Roeskilde Vej.

Ledreborg ca. 1800

Tæt ved Gaarden ligger Herthæ Dal, der er saa bekiendt i Historien, i en Dyb Dal, mellem tvende Banker, der ere bevoxede med Skov. Justitsraad A Anchersen skrev en lærd Afhandling om Herthæ Dal 1745 i Qvart 406 sider, for at bevise, at dette Sted allerede har været bekiendt for Taztitus i hans Hjem. Cap. 40 v.4, 8, saaledes overladt af Latin: "Der er en Øe i Havet og der, paa en Skov, der er helliget til gudinden Herthæ, som har sin Vogn der, og berøres alene af Præsterne, der styre de to forspændte Kiøer, naar hun i sin Vogn ager ug i Helligdommen. Naar Præsterne sige, ar Gudinden reiser igien bort til sit Tempel, bliver Vognen og Klæderne afvaskede i en hemmelig Søe, de Trælle som forrette Tienesten druknes strax i Søen. Heraf

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

kommer den hemmelige Frygt og hellig Uvidenhed.” De fleste Lærde paastaae at Tacitus mener dette Sted her ved Lejre, thi man seer endnu en Grøvt langs igiennem Banken, og et Sted som synes tilforn at have været Søe henimod Glim Kirke. Ventelig har hele Egnen været tyk begroet med Skov, og denne Grøvt været en underjordisk Gang, saa at Bedrageriet desto lettere kunne skiules af Herthæ Præster, for at holde Indbyggerne i Lydighed ved denne Afgudsdyrkelse.

Lejre var de gamle Danske Kongers Residentse. Schjold skal først have bebygget Stedet som Kongebolig tæt ved Kornerup Aae, som den Gang var seilbar. Ved Kongesædet og ved Afgudsdyrkelsen tiltog Lejre i Anseelse, blev en Kjøbstad, og var det endnu i det 12 Sec. Dan Mykilati døde Ao. 300 i lejre i en Høj Alder, Fra Othin indtil Dan bleve alle Kongernes Liig brændte, men han forandrede dette, hans døde Legeme blev nedsat i en Høj og hans opsadlede Hest med meget andet Gods i største Pragt tillige begravet med Ham.

De gamle Danske forsamledes i Lejre især hvert 9de Aar, og holdte der deres store Offringer, hvorved alle deres misgierninger skulle afsones, der blev offeret 99 af Mennesker, Hest, Hunde, Qvæg o. s. v. Strabo siger: at Qvinderne skare Struben over paa Offerne og lode Blodet løbe i en Kiedel. Snorre siger: at naar Misvext indtraf, blev først ofret Oxer, siden Mennesker, ja endog Kongen selv, saafremt Plagen ikke ophørte. Her findes mange Levninger af deres Offerstseder, nemlig store Steen, og en flad Steen ovenpaa. Men nu er Lejre kun en simpel Bondebye.

Lindholm, (Lindholmvej?) en prægtig, smuk og fordeelagtig Herregaard i mange henseende, da den har alt, hvad en Ejer af Smag kan ønske i Henseende til Behagelighed og Indtægt, den ligger ved den store Landevej, og en seeværdig Alle løber derfra op til Gaarden. Her er en Stiftelse, en Kapital, nemlig fastsat i Godset, hvis Renter anvendes til unge Adelsmænds Opdragelse.

Lindholm Herregård

Blæsenborg og Lindenberg, 2 store velbyggede Giestgiversteder paa Landeveien, som her løber igiennem Skoven hvis meget høje Træer ved Siderne give en behagelig Prospekt, især naar man kommer ad den snorlige Vej, noget ned ad Banken, have en Søe paa Siden, med 5 Holme udi, kan see et Kirkespir noget borte, hat forskellige Objekter for Øjet af Gaarde, Byer, Skove, Lund, Hække, Marker, Enge, Daleo. A. samt utallige Reisenden til og fra Kjøbenhavn.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Fra Woldborg Herred, og især fra Saabye Sogn, har jeg af S. T. Hr. Provst Hejberg erholdt nogle gode Efterretninger, som saaledes her indrykkes. Udskiftningen er her alle vegne for endel Aars eden tilendebragt, man kan regne 6 Tdr. land omtrent paa hver Td. Hartkorn i nogle, og 8 Tdr. i andre Byer, men oprydede Skovstykker og udtørrede Moser ere tagne med under denne Beregning. Bøndergaardene ere alle godt byggede i de udflyttede Lodder, vel indrettede, forsynede med Haugeplads, og alle Grøvtevolde beplantede med piil eller og Steengjerder Tilforn holdt Bonden mange smaae Heste, derimod nu kuns 6 gode eller omtrent 1 Hest for hver Tønde Hartkorn, og 10 – 12 ja flere Kjør. Her tillægges gode Føl, 1 – 2 hvert Aar, ellers kjøber Bonden unge Plage og opfoerer dem med anseelig Fordeel siden til Salg. Hvilket alt er en kiendelig Virkning af Hoveriets Bestemmelse og Udskiftningen.

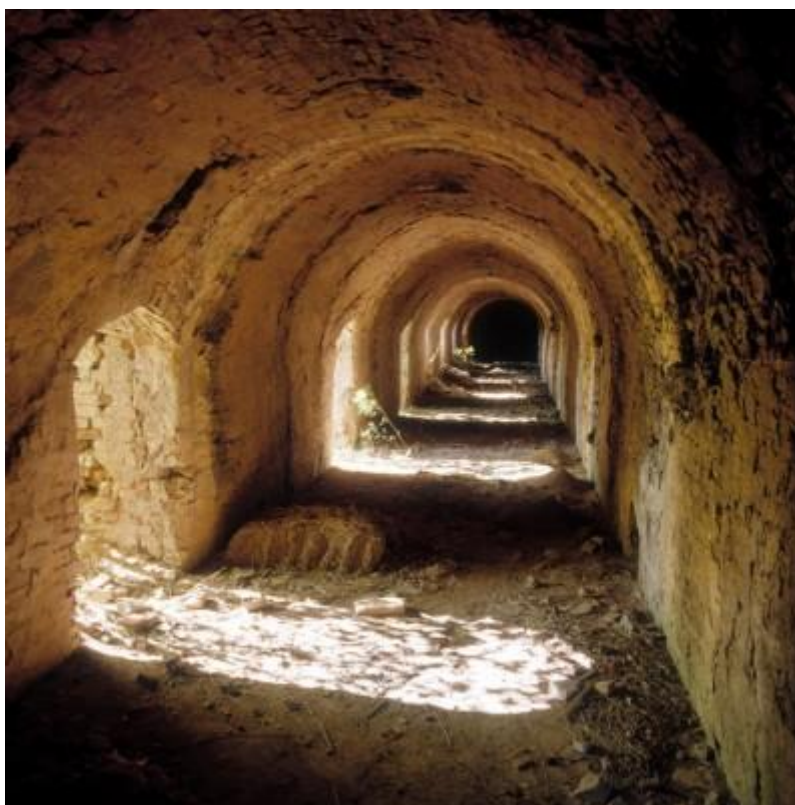
Underskov af Hessel og Tiørne har de fleste Bønder saaveel som nogen Tørveskiær, men Bøgetræe faae de i Udviisning af Godseieren især til Gavntømmer. Fiskerie haves ikke, men Jagttrettigheder nydes og bruges af nogle som ere Arvefæstere. Hvede saaes ikke meget af, da Jorderne dertil ikke saa just ere skikkede, Kløver lykkes ej heller med den fordel som andensteds, men Rug, Byg, Erter, Vikker og Havre give den ønskeligste Afgrøde. Hegnet i Marken er for det meste Diger paa nogle Steder, men hos nogle er der ingen Skiel uden smaae Grøfter, som ikke kan frede eller hegne. De fleste Bønder ere Fæstere, Gaardene koste over 200 Rdlr. Og Husene 50 – 100 Rdlr. Indfæstning. Her ere nogel faa Arvefæstere, og med Tiden bliver saaledes alle Universitets Bønderne. Bondens Vilkaar i Almindelighed er meget forbedret siden Udskiftningen, han har nu smukke Vogne, skiønne Heste, net Seeletøj, gode Meubler, Stueuhr og malede Stueværelser. Tienestefolk ere vanskelige at faae og vanskelige af fornøie, Pigerne især søge Tieneste i Kiøbenhavn, som sætter Landmanden i Forlegenhed. Daglejeren faaer 18 pz og Kosten om Sommeren, ja ofte 24pz, Tienestefolkene udmærker sig ikke ved Raskhed, Flid og Drifthed. Vel er nu Sviir, Spil og Slagsmaal meget gaaet af Brug, og Moraliteten tiltaget ved Gaardenes Udflytning, men UNGDOMMENS Gilder og Lystigheder ere nu hyppigere end tilforn, hvorved meget Arbeide forsømmes, ogsaa er der større Luksus i deres Klædedragt og andre Fornødenheder. Ved de udflyttede Gaarde ere nu gode Urtehauger, de indeholde adskillige Madurter. Men Frugttræer kan ikke saa vel opelskes, da Afgrøden er udsat for Usikkerhed. Hør og Hamp dyrkes til eget Brug.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Huusflid kan man ikke rose hos Mandfolkene, da de kiøbe meget som de kunde selv forfærdige, især de lange Vinteraftener, Qvinderne derimod tilberede af eget avlede Hør og Uld, meget hjemmegiort Tøj, dog ikke just til Udførelse eller Forhandling, men Karlene tage derimod endeel Kramvare hos Kiøbmændene til Klæder. Tiende Foreening efter den Kongelige Indbydelse ere sjældne, uden alene ved Vacance i Præstekaldet, og dog vil Almuen endda ikke altid antage de tilbudne Vilkaar, for at Tiende nødvendigviis oppebæres in Natura eller wftwr4 Akkord med Sucessor.

Ved Skullerupholm er et godt Teglbrænderie, ved Ryegaard et betydeligt Garverfabrik anlagt. Paa Aastrup holdes Qvæg og Heste i Tøir hele Sommeren, tærskemaskine bruges nu ved de fleste store Gaarde.

Skullerupholm Teglværk

Saaby Præstegaards Jorder ere indhegnede med hen ved 800 Favne Steengierder, og endnu lige saa mange Diger og Grøftevolde, der ere beplantede med Piil. Ved Præstegaarden har der været et Spinderie af Silke for Baandfabrikørerne, og et af Bomuld for Manschiester, Fabrikken, begge i god Drift med 300 Spindere af Egnens Folk og Børn. Ligeledes et Baandfabrike med 4 Væve. Det var over 10 Aar i god Drift, men ophørte og standsede, da Vedkommende ej længere vilde forsyne det med Meterialier. Et Spinderie af Raskmagergarn er endnu i nogen Virksomhed, men gaaer formodentlig ind, da Huusmanden nu har faaet Jord til eget Brug og deri finder en Næringsgreen, som han og Kone før for søgte ved Spinderiet.

Om Hons Herred kan jeg og her nedskrive nogle Anmærkninger, som jeg har endeel af Præsterne der at takke for, og som Hr. Provst Aggerup har havnt den Godhed at sende mig.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

I **Ourøe Sogn** (Orø) ere alle Bønderne udskiftede, og en Gaard paa 8 Tønder Hartkorn har omtrent en 60 Tønder Land, lette Jorde. De ere for det meeste godt byggede og ordentlig indrettede, hver Bonde har almindelig 8 – 10 Hest, da han driver Handel dermed, men derimod har han kun 4 – 5 Kiør og noget Ungqvæg. Sognet har ingen Skov, intet Tørveskiær, intet Fiskerie, endskiøndt Øen er omslydt af Issefiorden. Hvede undtaget, saa lykkes al anden Sæd ret godt. Indhegningerne bruges ikke, kuns én mand har her, siden Udskiftningen, indelukke sin Lod. Bønderne tilhøre Roeskilde Domkirke og ere frie for Hoverie. De have det daglige Brød i flere Henseender og trænge ikke. Folkeløn og Dagleie er ikke saa dyr her som andensteds, da en Karls Løn er 20 – 24 Rd. Situationen er meget skøn og i en vild Udstrækning, fra Stænesbjerg hvor de ældste Valgforsamlinger og Landstinge i Siælland bleve holdte, kan den store Isefiord overskues, som i gamle Dage tiente Fædrene til Tumbleplads. De paa Bierget for de 4 Stænder indrettede Terrasser, ere nu ved Udskiftningens Foretagende meget blevet udjævnede, og ville efter nogle Aars forløb, neppe mere være kiendelige.

I Ferslev Sogn ere endeel udskiftede, hver Bonde har omtrent 40 – 50 Tdr. Land, han holder 3 – 4 Kiør, 7 – 8 Heste, Stude og Hestehandel er en af hans Næringsveje. Her er god Tørvebund, men ingen Skov, ingen Underskov, Leilighed til god Fiskerie afbenyttes slet ikke. Hvede saaes ikke, ellers andre Sædearter, nogle Boghvede og lidet Klever. Kuns enkelte Gaardes Lodder ere indhegnede med Jorddiger. En Karls løn er 32 Rd. og mere Dagleiere ere ikke vanskelige at faae uden i Tørveskiæringsens og Høstens Tid. Almuen har megen Lyst til at læse Loven og Forordningerne, og Følgerne heraf lader sig let formode. Humle, Piil og Kartoffler dyrkes ikke. Der er ingen Herregaarde i Sognet. Præstegaarden har et smukt og vel indrettet Stuehuus. Marken er indhegnet med Diger og Steengierder. I Sognet ere mange Banker, og fra nogle især en herlig Udsigt til de fjernere Skove og Stæderne ved og langt borte.

Draabye Sogn har været uskiftet henved en Snees Aar, hver Gaard paa 8 Td. Hartkorn har 30 - 35 Td. Land boniteret Jord, og saaledes i Forhold til det mindre Hartkorn. Bøndergaardene ere særdeles smukke, Stuehusene ere Grundmure, med steensatte Kieldere under, og de andre Længder af Egetømmer, som Arveprinds Frideric alt har ladet indrette da han ejede Jægerspriis Gods, uden nogen Bekostning for Bonden.

Ja endog Boehave indvendig er godt og smukt efter Almuens Tarv. Da der nu anskaffes faa, men gode Heste, og bruges af de lettere Plove, saa burde der lægges Vind paa flere Kiør, thi 4 – 5 for en Bonde, er for lidet et Antal. Vel tillægges 4 – 5 Kalve, der igien sælges som Stude siden, man da de forres og græsses usselt, saa er deres Væxt ogsaa derefter; Klever dyrkes ikke af Betydenhed, og Qvæget behandles i det Hele meget ligegyldigt. Skov er her ved endnu en deel af, men Orkaner og Forstkyndige Mænd have i de senere Tider gjort temmelig ryddeligt, saa nu de gamle Træer ere tilbage, og mange Mennesker ere nu der boesatte som Agerdyrkere, hvor forhen Træernes Toppe beskyggede og qualte Græsset. Underskov findes ogsaa her til Fornødenhed, men især Elletræ synes her at have sit rette Heim, da deraf er stor Overflødighed, og kunde være meget indbringende og fordelagtig, naar Hugsterne forstmæssig foretoges. Tørvmoserne ere her saa udskaarne at kuns lidet er tilbage. Fiskerie af Sild, Flyndre og Hornfisk er her undertiden ganske anseelig, og kunde drives bedre, naar flere gave sig af dermed som en vis Næringsgreen og ei som et Bifag, men Sælhunde og Marsvin, som ere her i Mængder, forjage ofte de skønne Flyndre, Sild, Aborre, Gieder o. s. v.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 – 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Rug og Bælg Sæd lægger man meest her Vind paa, og Vikker dyrkes af de fleste, som en Sæd der forbedrer Jorden siden til Byg og anden Afgrøde. Klever dyrkes noget, Boghvede ogsaa af endeel. Alle Lodderne ere indhegnede med Diger, men de vedligeholdes slet ikke, Piil og levende Gierder er saare sieldne at see. Steengiærder sættes nu omkring de kongelige Skove her, og betales Huusmændene for deres Arbeide derved. Bonden er Hoverifrie for en billig Betaling til Jægerspriis, Velstand har i de sidste 10 Aar meget tiltaget, saa at mange Bønder ere formuende. Tilforn har en Tienestekarl faaet 12 – 13 Td. Sæd i Løn og 8 Rd. I Penge, nu, da Hoveriet er afgaaet, maa de tiene for en 24 – 30 Rd. Om de vil have Plads. Mange Piger reise desværre til Kiøbenhavn. Dagleiere, der beboe jordløse Huse, ere her mange af, men de kan dog ei mangle, naar de kun vil bestille noget. Almuens Juule og Fatselavns-gilder skulle mange have troet, ville formindske sig nu ved Udskiftningerne, men dette er ikke Tilfældet. Kartofflernes Dyrkning er nu indført her, og Afgrøden i Marken har været heldig, især for Præsten, som har 9 Skiepper avlet 35 Td. Kartoffler – Efter 2 Skiepper Boghvede avlede han 12 Tønder.

”Jægerspriis Egn, skriver Præsten i Draabye til mig, har den yndigste skønneste Situation som jeg har seet, en heldigere Pen end min udmale den, eller hellere: man see den selv og føle, hvor fortryllende ødsel Naturens Mesterhaand har været her i at udbrede sin hele Rigdom over vore skønne Egne, og sandelig her gives og Situationer, som man forgjæves leder om andre Steder. Den som med en reen Siel, en lykkelig Huusforfatning og tarvelig Udkomme kan opslaae sit Paulun her, han finder i denne Naturens elskede Afkrog, Jordens Paradis”

Ja, jeg billiger disse Yttringer, dog maa det tillades mig, at jeg synes de Egne ved Pløen, Appenrade, Svendborg og Wordingborg, have Fortrin over Jægerspriis, i flere forskjellige Afvexlinger af Naturens Skønheder.

Hvad Jægerspriis Hovedgaards Avling har vundet i Forbedring i de sidste 14 – 18 Aar ved Hr. Justitsraad Æskildsens Administration er enhver Sagkyndig noksom bekiendt. Hovedgaarden har, med Skove og de Jorder som nu erer bebyggede, det uhyre Areal af 7000 Td. Land, dens dyrkede Marker ere paa 15 paa 100 Td. Land hver, foruden adskillige Hielpe Marker, og man høster her i gode aar 2000 Læs Høe. Den har været bortforpagtet baade med og uden Hoverie. At beskrive her Agerdyrkningens Fremskridt og de mange deri foretagne Forbedringer, især under den goddædige Arveprinds, som den Tid Eier, vilde fordre mange Blade, og vilde overskride dette Skrifts indskrænkede Hensigt. Men maaskee mere herom en anden Gang.

Fra den store Landevei bøiede jeg her ind i Horns Herred (Hornsherred), igiennem en lille tyk og mørk Skov, med ærværdige gamle Træer, den dannes som en Halv Øe af Issefiorden, der løber ind paa begge Sider, og bestaaer af 9 Kirkesogne foruden Ourøe, et eget Sogn, som er en Øe i Fiorden. Man kunde her see adskillige Herregaarde i Omegnen.

Hyllinge Bye (Kirker Hyllinge Hornsherred) har smukke Gaarde og en meget stor Gadeplads, Præstegaarden er vel bygget, Agerdyrkingen er god, men kunde maaskee forbedres, naar de lokale Omstændigheder tillod ger.

Egholm, en gammel Herregaard med store Ladebygninger. Borgergaarden er afbrudt, men de dybe Grave og hvælvede Broer omringe endnu Rudera af den fordums Borg, som det har staaet; Afgrøden paa Marken, Engene, Mejeriet og Skovene, er seeværdig. Forpagteren der er en kyndig og studeret Mand, der har reist meget udenlands, og er særdeles hospital.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Jægerspris, et Kongeligt Slot, er meget gammelt da det har tilhørt Erik Menweds Dronning Ingeborg, men af Kong Friderik 5 oppyntet og prydet med 3 smaae Spiire. Her er en Hsi, som blev aabnet 1744 og kaldes Trolstuen, nemlig en Hvælvning, omsadt med Kampesteen indvendig, og af Kongen siden istandsat til en Afmindelse om Oldtiden, her er en stor Have, hvori findes adskillige Minde Stene over berømte og lærde Mænd i Danmark, som af Wandal vidtløftig er beskrevet. Det giver fordelagtigt Stød paa National Karakterens Virksomhed i det Heele, at her ere disse Mindesteene. Ligesom Westminster findes Monumenter over Garrick, Newton o. a. fl. Staaende iblandt Kongerne selv, saaledes i den store Have eller Jægerspriis Lund, har Arveprindsen ladet opsætte Mindestene over Statens fortiente Mænd: Saxo, Collbiørnsen, Langebek, Harald, Absalon, D. Ranzau, Egede, Juul Holberg, Tordenskiold og mange flere.

Jægerspris Slot er belagt med Kobber Tag og har 2 smaae fremstaaende og 1 større Spir, derudi ere mange Værelser i begge Stokværke, der for det meste ere skiønt meublerede. I et Værelse staaer en høi Pyramide af Marmor, et historisk Stykke, men er en Kakkellovn, da Dør og Trækrør ere skiulte for første Øiekast. Tæt ved Slottet ere Inspektørens Værelser, Ladegaardsbygningerne og endel Vaaninger for Betientere. Skovene, Markerne og Bøndergodset ere alle meget store og i herlig Stand. Vejene ere gode, Landet noget fladt, men henimod Strandsiden høiner det igien, og Udsigten er saare skiøn ud til Roeskilde, Slangerup, Frederiksfjord og til de mange Skibe, som seile op og ned af Issefjorden. Ved Stranden findes en stor Mængde, just ikke

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

store Steen af sort og graae Farve, og hele Flokke af Maager og andre Fugle, der søge Næring omkring ved Brinkerne

Jægerspris 1745 malet af Hans Heinrich Eegberg

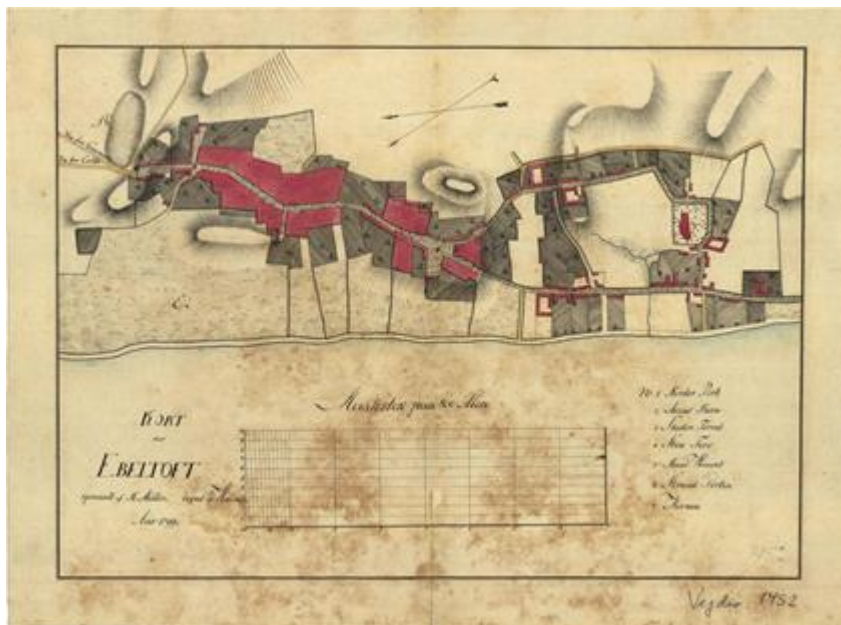
I Fasanhaugen er et stort Bøgetræ med nedbøiede Grene, som danner et Lysthuus, hvori kan sidde 50 Mennesker. Men om dette og mere, læse man Proff Wandals smukke Afhandling, hvoraf det andet Bind er trykt i Kiøbenhavn 1794.

Jægerspriis Færgegaard er stor og ligger ret kiønt paa en Banke, omringet af Skov og Buskadser. Her er en lang Færgebroer eller Base fyldt med Steen, man kiører med Heste og Vogn ud paa Færgen, der trækkes over af en eller 2 Mand ved et synkende Toug, Færgen er 8 Alen bred, 22 alen lang, kan rumme 6 vogne med Heste, Færgepængene er 8 pz for hver. Overfarten er et Bøsseskud, men Strømmen gaaer stærk og har en temmelig Dybde, thi alle Skibe som gaae op ad Issefiorden, maae her forbiseile. Overfarten fra den ene Skibsbroe til den anden skeete i 8 Minutter, og Udsigten til Omegenen var saare romantisk og fortryllende skøn, da man seer saa mange forskellige smukke Natur, Afvexlinger.

Frederiksund, en liden Kiøbstad, der omtrent har 200 Indvaanere, her ere mange Brændeviinsbrændere, men intet Giæstgiversted, saa jeg maatte have logeret paa Gaden Natten over, dersom ikke en giestfrie Kiøbmand endelig havde tilbudt mig sit hus for mig og mine Heste. Her er betydelig Handel med Norsk Tømmer, da Skibene kan lægge tæt til Byen. Kirke, Præst og Byefoged, har Staden ikke, men benytter sig af Naboe geistlige og værdslig Øvrighed. Consumptionen skal nu indbringe lige saa meget maanedlig, som den forhen udgjorde aarlig. Byen har en god bred Gade, kiønne Huse, og megen Virksomhed vises alle vegne, baade iblandt Professionister og Handlende. Her er en stor Passage af Horns Herreds Bønder og andre, der drage over Sundet igiennem Hillerød som den nærmeste Vei for dem til Kiøbenhavn

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Frederikssund 1822

Uddesund Bye, en stor Landsbye, har skikkelig gode Jorder, jeg kjørte igiennem et smat Stræde ned til Stranden, endeel Banker, mange smaae Steen, Flokke af Maager og Alliker, maadeligt Græs og tarveligt Korn, lagde jeg mærke til paa denne Kiørsel. Forbi en nye grundmuret Landmølle, som endnu stod under Arbeide, kom jeg igiennem en tyk Egeskov, endeel Huulvei, steeninge Banker og adskillige ubehagelige Buskadser, jeg havde Stranden bestandig paa venstre Haand – ennlige Gaarde og Huse – bedre Korn og Græs, dog en skarp Egn – viid, men ikke skøn Udsigt langt bort til Odsherred – forbi endeel af Oldtidens Gravhøie, hist og her god Rug og veldyrkede Agre, endskiøndt Jordarten er sandig.

Cregome (Kregme) har en kiøn Kirke, men dens Taarn staaer i Østen. Dens Bøndergaarde ere godt byggede, og Agerdyrkningsflid skiønnedes paa flere Foretagender.

Kregme Kirke

Frederiksværk har et stort Kanonstøberie og i den Henseende ere her mange Bygninger og Vaaningshuse for Betienterne og Arbeiderne. Mange Træer ere plantede langs paa Gaderne. Her er et godt indrettet Herbergerhuus for Reisende, med smukke Værelser. En Æreport stod der ved Byens første Gade, i Anledning af at Kronprindsessen havde været her for faa Dage siden den 3die Juli. Jeg saae og en Kanon, son der var støbt i Hendes høie Nærværelse, som nu sad paa Breiehulet for at afpudses. Jeg fik Tilladelse til

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

at beseer Indretningerne der i de mange Værksteder, Krudtmøllen, Støberiet, Hammerværkene og mangfoldige Værkstæder, hvor alt drives ved Vandhiul, Hammere, Blæsebælg o. s. v. Jeg var der en heel Dag, tog alt i Øiesyn inder Ledsagning af Gen Kr. Comm. Selv, og aftegnede adskillige Seeværdigheder.

Her forfærdiges Tærsker og Hakkelsemaskiner til Salg, ligeledes støbte Jern Trappe, Rækværk, her ere mange Værksteder, der hver især drive deres Haandværk til al muelig Fuldkommenhed. Klokkerne ved Krudtmøllen slaar hver Sekund en forskjellig Lyd, som nedstemmer et ibevant Øre til en Slags traurig Følelse, da det kan høres over hele Byen.

Jeg blev indbudet at spise paa Arresøedahl i et stort Selskab – Her kan man sige, at der er giort næsten utrolige Ting, thi Flyvesandet er dæmpet, Skov er plantet derpaa, og mere end 100 Huusmænd have nu Boepæl og Næring der, hvor før ikke groede et Græsstraæ. Her, i et af værelserne, saa jeg en Kakkellovn, der havde i alt Skikkelse som Friderik 5tes Støtte paa Amalienborg.

Winderød Kirke ligger i Nærheden, den er meget pyntet og usædvanlig smuk, der er Clasen begravet. Paa en høj Banke kunde jeg see Kattegat og Hesseløe, samt andre Øer.

Den Halvøe, hvorpaa Frederiksværk er beliggende, kaldes Halsnæs, hvor Dyweke, eller rettere, Sigbrit, som i sine Tider formaaede saa meget, lod Hollændere nedsætte sig ligesom paa Amager. Fra den store Arresøe har man ved kanalgravning ledet Vandet til alle de store Værker ved Fabriqverne. Peirembret, hvor den første, som 1751 begyndte at bruge Søens Vand med Fordeel,

Og efter ham endeel andre Mekanikker, indtil endelig hele Værket overdroges til Gen. Maj. Classen. Hans skabende Aand bragte dette Sted i Flor, ved mangfoldige nyttige Anlæg, hvoraf fortrinligen udmærke sig Kanonstøberiet, Krudtværket, Smelteovne, de mange Plantninger og Skov anlæg i den løse Sand, som give nu Gavntømmer og de smukkeste Promenader ved Gaarden Arresøedahl, han har udvirket mange store Ting til Agerdyrkningens Fremme og Bondens Opkomst i de omkringliggende Sogne, hvorved Folkemængden og Vestand utroligen har tiltaget, især i de senere Aaringer

Johan Frederik Classen

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Nu ved Classens Død er hele Værket og Godset overdraget Prindsen af Hessen, for aarlig Afgift 7000 Rdlr. Nue ere Bønderne siden udskiftede og Hoverifrie imod en billig Afgift, der er saa liden, at ingen anden Herregaard har efterlignet samme, og der sørges for at Bonden anskaffer sig bedre Heste, Qvæg og Faar, ved mange priselige Opmuntringer dertil. Skovene indfredes, Skolerne gives brugelige Lærere med anseelig Løn, Almuen faaer selv Lyst til at lade Børnene søge Skolen, da tydelige Prøver viste, hvor meget Børnene vinde ved den forbebrede Underviisningsmaade, men en Skolelærer har og der 250 Rd. I Løn, 6 Td Land og et Skolehuus der koster 1300 Rd. At bygge. Til de Fattige er der skænket aarlig 400 Rd. Og Enker af Fabrikørerne og andre, have Tilstød og Hielp i trængende Forfatning. Kort Frederiksværk har saa mange fortreffelige Indretninger i Agerdyrkningen, i Godsets Bestyrelse, i Bygninger, Skov og Haveanlæg, i Værksted Fabriquer, i Forsorg for Almuens timelige og evige Vel, at man ikke formaaer at skildre alt dette Skønne i sit hele Omfang, men følende maae man ønske: Gid disse gode Exempler maatte virke paa andre Godsejere til at ligne denne udødelige Classen. Hvad han har gjort for Falster????, skal jeg paa sit Sted ikke ubemærket forbiegaae, naar jeg kommer til at skrive om hans Godhed og Indretninger der i Landet. Paa Amalienborg i Kiøbenhavn er opført en pragtfuld Bygning, til deri at hensætte Classens Museum, som skal være til offentlig Brug, og har især en stor Mængde phys. Oecon. Mathematiske Værker og 300 Rd. Aarlig er henlagt til at forøge Bøgenes Antal med. Men jeg har med Deltagelse dvælet ved det seeværdige Frideriksværk, at jeg nu maae fortsætte mine øvrige Rejse lagttagelser.

Lille Lyndbye har got Korn, gode Veje, skønt noget sandige, nogle smukke Steenbroer. Gaardene og Husene have et tarveligt Udseende og de fleste ere ikke kalkede. Her er endeel Steengjerder, mange Piile og længere frem adskillige Gravhøye, samt en viid, men ikke behagelig Udsigt til det fjerne. Hr. Provst Ussing har vis mig den Tieneste at sende nogle Anmærkninger over denne Egn saaledes:

”Udskiftningerne ere for længe siden her foretagne. Chr. Hansens bekiendte Bog om de meget vigtige Ting i den Henseende læses af dem, som behøve at vide hvad der er gjort paa Frederichsborg Amt, ogsaa for savidt Udskiftningerne ere betreffende. Bygningerne paa Bøndergaardene ere saa skikkelige gode, dog er der brugt meget af det gamle Tømmer, og den forrige Indretning er bleven beholdt. Huusmændene boe paa deres Lodder, nogle faa i Byerne, men de, som siden have Kiøbt Jord af Bønderne til Huses Oprettelse, kaldes Afbyggere, og disse formere sig aarligen.

Der holdes 8 a 12 Heste paa 6 a 8 Td. Hartkorn. Køernes Antal fordobble sig og nu frem for i forrige Tider, saa at der nu kan være 8 a 10 ja flere Køer paa en Bondegaard. Græsningen er noget forbedret, men Agerdyrkningen ikke synderlig, thi Tienden er næsten den samme endnu som den var for 50 Aar siden, da Bonden saaer alt hvad han kan, saa Agrene mangle tilbørlige Hvile.

De fleste her i Egnen have fornøden Tørveskiær, nogle endogsaa til at afhænde og til at sælge til andre. Skovene blive hvert Aar tyndere, Bonden faaer endnu nogen Udviisning, men den ophører om nogle aar. Her vil snart blive dyr Tid paa Brænde: Thi Underskoven fredes ikke og Overskoven hugges bort til alt hvad der skal afgives til Deputaser o. s. v. Intet plantes af Almuen uden nogle faa Piil.

Rug, Byg, Havre og Vikker ere de almindeligste Sæde Arter her i Egnen. Ærter er en sielden Sæd. Bonden høster her noget ved tidlig umoden Sæd formedelst den befrygtede Ufred, Brakjord veed man ikke af i Almindelighed. Man giøder med den friske Møg ofte om Foraaret selv. Hvede havde nogle Bønder forsøgt at faae, men nu ophører det.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 – 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Nogle Faa udmærkede sig ved Steengierders Sætning, Andre lade deres Marker ligge bestrøde men Steen uden at røre dem til dette Brug. Grøfter blive strax gravede om hver Lod, men Hegn er der ikke, kun Skieltegn og intet videre. Levende Hegn veed man slet intet af. Jeg siger Ussing, er den eneste paa hele Amtet, som nu i 8 Aar har min Jord gandske fredet, og om 2 Aar haaber jeg at have min hele Lod indhegnet med Steengierder og Piileplantning paa den.

Alle Bønder i Amtet ere Selveire, men alle have endnu ikke Skiøder. De nye Beboere faae svære Udgifter. Nogle Gaarde ere vel solgte, men ikke til høje Priiser, de fleste blive i Familien, og ved Skifterne faae Børnene noget mere end forhen.

Folkelønnen er dyr, en ferm Karl faae 30 a 40 Rdlr. Men da Folkeformerelsen idelig tiltager, saa vil der om nogle Aar blive flere Folk en Tienster. Almuen vil leve got. Brændeviin er en nødvendig Artikel i de fleste Aarstider, og misbruges hyppigen. Sæd i Løn gives de givte Dagleyere om Sommeren, og Punde?, Skieppen om Vinteren, som altsaa er en kostbar Dagleie. Mere Sædelighed blant Almuen end forhen er kiendelig nok. Og Jonzes Karakteriskik i den Henseende er ganske rigtig, især hvad den Tids Almue angaaer.

De fleste sælge aarlig Lam, et Par Høveder og 1 Par Sviin. Ved Hielp af Stutterie, Hingster har Bonden nu nogle gode Heste, Stude ved man ikke af, og til at pløie med, slet ikke. Noget hiemmegiort Tøj forarbejdes til eget Brug, men Kramboden leverer mange slags Tøier, som maaskee kunde ved egen Tilberedelse.

Tienden oppebærer Præsten in Natura, undertiden har han 6 a 10 Mark af Tønde Hartkort. Accord i Skieppen er sieldnere. Ved Vacance fortsættes den efter den Kongel. Indbydelse med altid til Tab for Tiendetagerne.

De fleste Præster ligge endnu i Fælledskab, og da slutte man sig til det øvrige, dog drive de Agerbruget noget bedre en Bønderne. Frugthauger ere vel ved Bøndergaardene, men ubetydelig er Afgrøden; de avle ikke engang den Hvidkaal de forbruge, men kiøbe den adensteds fra.

Humle, Kartoffler og saadant er sieldent at finde, ja endog Gulerødder – I Marken oprode Svinene al Ting, og i 2 aar gjør Bonden sig al Umage for at udrydde hver Græsrod, ved at lade Svinene Raadighed – saa man deraf kan slutte hvordan Græsningen maae være, naar Marken i 3die Aar udlægges. Bonden elsker de indgroede Sædvaner – endog den giængse Uvirksomhed og Dorskhed de lange Vinter Aftener”.

Nogle udflugte haves til Arresøe og Issefiorden, ellers er Egnen og Amtet flat Land, nogle smaae Høje undtagne, og store Skove ere herskende paa lange Strækninger, saa Egnen i flere Henseender slet ikke er behagelig for den, der er bevandt at fryde og føde Øjet ved skønne Prospekter.

Videre fortsatte jeg Reisen igiennem Mehrløse, Tierrebye og Ullerød, hvor der vare smukkere Gaarde, bedre Korn, skønne Enge, Buskase, Skovgrupper, og endeel ikke ubehagelige Afvexlinger – forbi endeel enkelte Gaarde og Huse, til Annaborg, en anseelig Bygning paa Slotsgrunden for Hillerød, som er bygt af Amtsforvalter Brammer, derved er en fordeelagtig Hauge med god Jord og Træfrugter.

Frederiksborg Slot, hvor Christian den 4de blev født, som siden lod det udvide, pynte og istandsætte med den Pragt, at det endnu er et af de smukkeste Slotte i Danmark. Riddersalen, Malerierne, Tapetseriet og Arkitekturen i Værelserne, ja Slots Kirken selv med al sin Pynt og Kostbarhed af Sølv, Marmor, Alabast, Ibenholt o. s. v., ere endnu herlige Seeværdigheder, som forevises Reisende imod en Douceur af et Par

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Rigsdaler, men der er nok at see for Pengene, og man kan ikke erindre det ene for det andet, af al denne uhyre Konst i Maling, Bildhuggerie, Vævning og deslige. De fleste Kongelige Personer ere her salvede, og her installeres Ridderne, hvis Vaabner sees ophængt i en dertil passende Orden.

Slottet har en Have, der er Kongelig, og mere behøves ikke at siges, for at tænke sig dens Storhed og Fuldstændighed i alt til en Hauge behøvende. Ved Ladegaarden er det Kgl. Stutterie, der er saa bekiendt af fine skønne Heste og de ypperlige Faar, hvis Vædre sælges aarlig Stykket for 10 Rdlr. Under visse Betingelser.

Slottet er bygt 1562, og ligger i en Søe, og dog er der ingen Fugtighed i Værelserne. Det hele Pallads er tækket med Kobber, og man bør undre sig over, hvorledes Friderik den anden, saa faa Aar efter Grevens Feyde har kunnet bygge dette prægtige Slot, som vel siden noget mere er udstaferet og ziret af hans Søn. Riddersalen her er, efter Sagkyndiges Bedømmelse, den største Sal i Europa, og et Mindesmærke om hine Sæder, da de Stores Pragt bestod i et talrigt Følge. Her er et konstigt indlagt Bord, som Peter den Store har mærket med sit Sværd, da han var her. – Karl Gustav spiste her med Frid. 3 i Krigens Tid.

Frederiksborg Slot ca. 1800

Hillerød, en liden Kiøbstad tæt ved Slottet, som har en ujævn steil Gade. Her er endeel kiønne Huse, der iblandt udmærker sig Jødens Her? Og flere. Her er et Salpeterværk og Teglværk, en lille kiøn Vandmølle og en anseelig Vindmølle. Byen ligger omkring Søen i en Krumning, den har kun en Hoved og nogle Biergader, har ingen Kirke, da Indvaanerne søgt Slots Kirken, men en Kirkegaard omtrent i den øverste Ende af Byen, med et brøstfældigt Klokkehuus. I Nærheden ligger den berømte Kongelige latinske Skole, jeg siger berømte, baade af dens forrige og nuværende Lærere, som ogsaa af de mange brave Mænd, som derfra ere dimitterede. Omkring Byen ere smukke Promenader, dog meest som Naturen har dannet dem i deres

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

forskiellige Afvexlinger. Leventsmidler ere her næsten dyrere end i Kiøbenhavn, thi da Byen har ingen Seilads, saa maae Alting føres paa Vogne, Ildebrændsel derimod er got Kiøb, saalænge det vil vare.

Endeel Lyststeder ligge omkring Hillerød, dog meest paa Slotsgrunden, hvorved de have en Slags Frihed, saasom nye Huse og Thamsborg, der har over 100 Tdr. Land, og svarer kun Skatter af 6 Gfpr. Hartkorn, den har 2 store Tørvemoser, en god stor Have, ret kiønne Værelser, gibside og betrukne. Markjorderne ved Byen ere ellers meget dyre, men gode, og give herlig Afgrøde. Her ere mange handlende især med Alenkram, men Kiøbmandsvare i det store maae hentes fra Frederikssund, 1 Miil borte.

Jeg var just i Hillerød den Dag, da Bonden Anders Pedersen i Ferslew holdt Guldbryllup med sin Hustrue Kirstine Bendzdatter i overværelse af 6 Børn og 27 Børnebørn. Jeg saae 2 Ting, som jeg lagde Mærke til, en liden Tærskemaskine, som sattes i Virksomhed ved én Hest og tærskede ganske got, saa der ikke fandtes nogen Korn i Straaet, denne Maskine var giort af Wilson paa Frideriksværk, og jeg hører siden, at endog Bøndergaarde have anskaffet sig sligedanne for 2 til 400 Rd. Det andet var en Mand, som fedede sine Sviin med døde Heste, som han kiøbte af Natmanden, og de vare ivrivelige ved denne udsædvanlige Frednings Maade, men lidt uappetitlig forekom det mig, dog hvad æder ikke Ænder, som give dog en kraftig Suppe og lækker Steg?

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Fredensborg Slot 1880

Igennem en lang Skov af store Bøge og Egetræer, kom jeg, paa en sandig, men god Vej, til det **Kongl. Slot Fredensborg**, som ligger ved en Søe. Det er bygt 1720 og fik den meget forskiønnet. I Hovedbygningen er en Sal, der faaer sit Lys ovenfra. Kaminen og Dørstolperne ere af italiensk Marmor, her ere kostbare og prægtige Malerier. I Slotsgaarden staar Fredens Billede af Marmor. I den prægtige Have er en stor rank Skov, som gaaer ned til Søen, hist og her ere Statuer og andre store Ornamente, hvoraf de fleste ere af Marmor, af den bekjendte Wiede, welt. Paa et Sted staar 65 Billeder, der forestille norske Bondedragter, hvilke Plads kaldes Nordmands Dalen – desuden sees en kostbar Æreport, et høit Lysthus af Gitterværk, 2 chinesiske Lysthuse o. s. v. Slotsgaarden er ottekantet, med et prægtigt Springvand. Strax norden for er en stor Plads, hvor Kirken er beliggende med et Taarn, deromkring ere Boliger for de kongelige Betientere – desforuden er der mange Huse og Vaaninger for Andre, der som Professionister arbeide for Slottet, iblandt disse er et got og smukt Giæstgiversted. Slottet beboes nu ikke, og det er stor Skade for endeel af disse Folk, som der har etableret sig: Tidens Tand fortærer dog al den Pragt, som herefter, især udvendig, i denne kongelige Bygning, endskiønt den vedligeholdes, men uberegnelige ere de Summer, som det Hele har kostet. Saa gaaer det flere Steder, som f. Er. Et Slot i Berlin, anlagt af Frid. Wilh d. 2. med utrolig Pragt, hver Rude i Vinduerne har kostet 17 Rd. Siger Sytten Rigsdaler, og endda ere de ikke lyse nok! En Lysekrone er der, som er kjøbt paa en Auction efter Mad. Pompadour for 40 Tusinde Rd.

Gurresøe, bekiendt i Historien af, at Waldemar ved dens Bredder byggede et Slot, hvis Rudera nu neppe kiendes. 1526 er den sidste Gang, at Slottet nævnes i Aarbøgerne. Her er en smuk Egn og Naturen i sin fortryllende Skiødesløshed er her dejlig. Hist staar høje Bøgetræer, snart ennsomme, snart i Grupper – hist jævne enge omkranset af lave Elle, og Hesseltræer, hist et eenligt Skovhus, hvor en Koe og nogle Faar

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

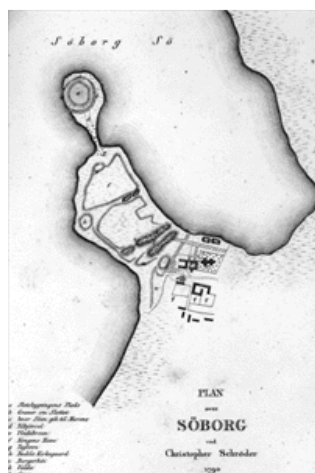
5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

græssede i Nærheden og den vagtsomme Pasop giøede af fuld Hals den Vandrede i møde. Her siger Overtroen, at Waldemar jager hver Nat, thi han elsker endnu sit Surre meer end fin Tids Præste Himmel, og især elskede høit Stedet fordi Tovelilles Liig var af hans Tienere henkastet i Søen.

Ikke langt derfra var Staden **Søeborg**, en af de ældste Byer i Danmark, hvoraaf Ruinerne neppe mere ere synlige.

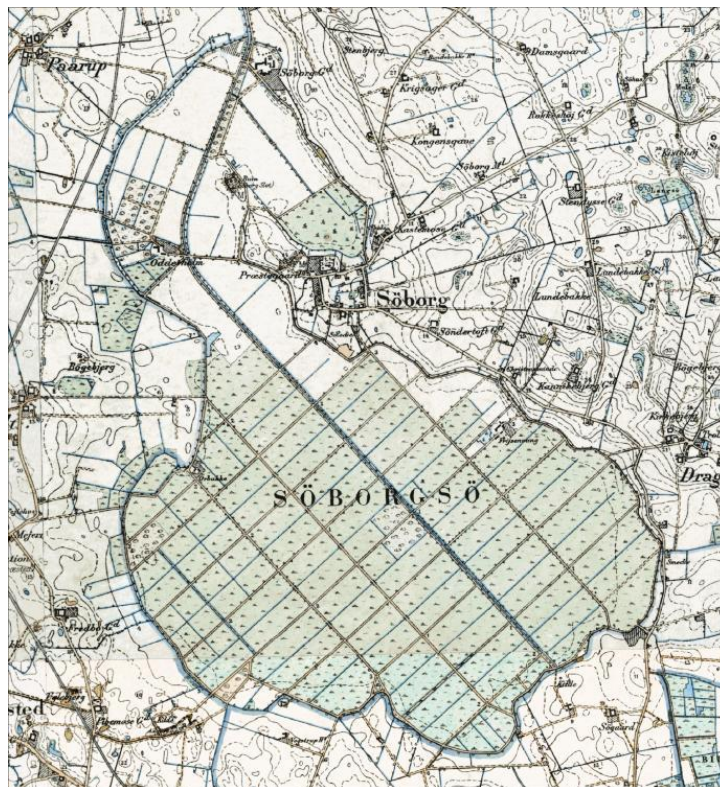
Søeborgsøen er paa kongelig Bekostning bleven udtørret, og derved er vundet 1100 Tdr. Land, hvor forhen kun var en Sumpe og Morads. Paa Søeborg Slot havde Waldemar indflyttet sin Gemalinde Helwig af Skinsyge, men hun vidste dog at skiule sig saaledes at hun ved sin egen Mand avlede og fødte Margretha, som var bestemt til at forene de nordiske Riges tre Kroner og for Aaahundrede at fastsætte mange Nationers Skjæbne.

Skitse over Søeborg Slot

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

(Den tørlagte Søborg Sø ligger 5 km syd for Gilleleje. Søbunden ligger kun 1 meter over havet og består af seks meter tykke lag af fed dyndjord, med spor efter fjordstadier fra Stenalderhavet. Tørlægningen er foregået i mange faser. Den påbegyndtes 1795-1803 med gravning af en kanalforbindelse til Gilleleje Havn. Kanalen kunne ikke tørlægge området, der endnu henlå som morads med søen "Klaringen" på det dybeste sted. I 1872 købte grev C.E. Frijs søen og finansierede frem til 1887 en fornyet tørlægning, der blev projekteret af kulturingeniør P. B. Feilberg og som endnu præger søens enestående "landvindingsdesign". En udstykningsforening opkøbte området i 1915 og solgte de 237 parceller til de omkringboende lodsejere. I 1945-47 blev pumpestation opført i nord og den vestlige landkanal gravet. I 1990'erne er der gennemført endnu en jordfordeling blandt ca. 60 ejere.

Esserum (Esrum), forud var det et berømt og saare rigt **Bernhardinerkloster**, stiftet 1153 af Biskop Eskild. Nu er deraf intet tilbage uden nogle faa murede Huse. Munkene have vidst at udvælge de skønneste Steder til Boelig, og her er sandelig mange Behageligheder for Øjet, saa man kan istemme med Dyen:

Below me tress unnumbered rife, beautiful in various dyes. The Gloomy Pine the poplar blue, the yellow beech, the Sturdy Oak, with broad spread boygs, and beyond, the pimple Growe. Haunt of Phillis, queen af Love &c.

Nu graves her en Kanal, som Egnens Beboere vil have stor Gavn af, naar den blive færdig, og vil spare Kongens Kaffe meget ved Brænde Transporterne o. s. v. Den skal være ½ Miil lang, og dens Brede bliver, efter Sigende, 8 Alen, Dybden 5 Alen, men ventelig vil Breden blive større.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Esrum Kloster 1895

Hellebek har en ganske kiøn Egn og behagelig Udsigt, her ere mange større og mindre Søer, som danne Aaer, Bække, imaae Vandfald. En af disse større Søer danner i sin skovbekrandsede Periferie, 6 runde symmetriske Bugter, der afbilde en enkelt Roses Omfang. I Midten deraf hæver sig en rundagtig grøn Øe med en Krands af Buske, her ere store majestætiske Bøgetræer, som herske endog over Egene, der just ikke ere smaae, og de staae malerisk mellem hverandre.

Geværfabriqven i Hellebek sysselsætter mere en 400 Arbejdere og leverer aarlig 3000 Flint. Arbejdernes Antal med Koner og Børn beløber sig til 700, hvoriblandt ere særdeles mange Svenske. Fabriquen tilhøre den Schimmelmanske Familie, saavelsom ogsaa nogle hundrede Tønder Land. Den Grevelige Boelig der, er smuk men beskeden, som Karakteren hos dens Ejer, hans Qvæg og Marker ere fortrinligen vel plejede.

Hammermøllen 1860

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

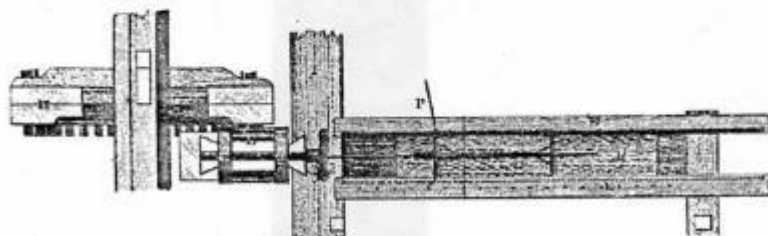
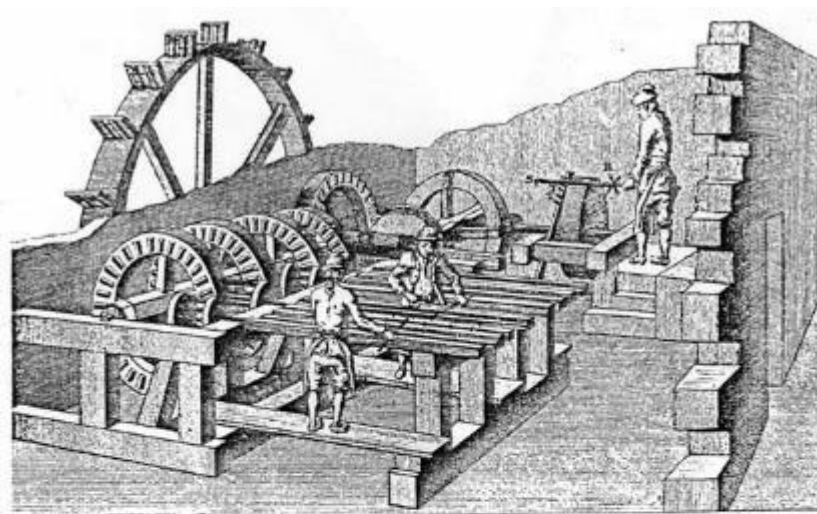

FIGURE 229—(Above) Machinery for boring gun-barrels, with the outside of a barrel being ground on a stone at the rear; (below) plan view of one boring-bench. The rectangular boring-bit of tempered steel, 10 in long, is welded to an iron rod $3\frac{1}{2}$ ft long (n) rotated by water-power through the wooden gearing. Upon the bench (h) slides a carriage holding the barrel, which is forced on the bit by a lever (v) acting upon the fixed pins. Twenty-two bits, successively larger, are used to enlarge the bore of the barrel from $\frac{3}{8}$ in to $\frac{7}{8}$ in. The trough (v) holds water for cooling.

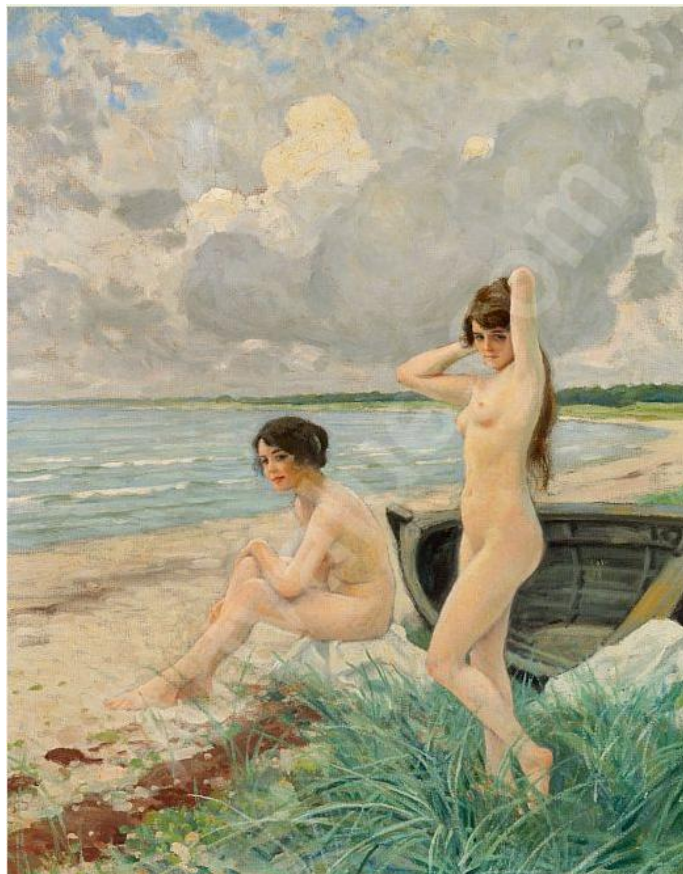
Maskineri til boring og slibning af geværløb. Maskineriet i møllerne i Hellebæk har i princippet fungeret på samme måde.

Hornbek, et Fiskerleje og stor Landsbye. Vertshuset er smukt, simpelt og reenligt. Det stormende og brusende Hav ligger tæt ved. Folkene vare just sysselsatte med at udtømme et Garn fuldt af Sild, denne Scene var malerisk skøn. Der laa Skroget af et strandet Skib – der hængte Fisker – Bog og Garn for at tørres, der vare endeel for at købe Sild til Forsprang i fiskeløse Egne. Indvaanerne her ere berømte ved Ewalds Fiskere. – Det er eller paafaldende, at Matroser og Skibsfolk ere muntre, kiækkere og driftigere end Bønderne, det urolige Element synes at meddele dem noget af sin Blidhed, da Bønderne selv have et mere batavisk Phlegma, hvilket de dog for en stor Deel aflægge ved Ejendoms Rettens Indførelse.

Eggen imellem Hornbek og **Hellebæk** er for en stor Deel øde og nogle Steder ganske blottet for Træer, ja Lyngbankerne over for Helsingør give et triste Udseende, men have igien en Højde, hvorfra man kan see langt ind i Skaane, see Sundet og de mangfoldige Skibe – ja see saa vidt og bredt omkring, at Øjet har nok at bestille.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

FISCHER Paul Gustave, 1860-1934 Badepiger i Hornbæk

Helsingør har 2 brede jevne Hovedgader, hvori er endeel smukke Huse, af Smag i Bygningen. Skibsbroen er stor og vel anlagt i en knæformig Figur, udvides mere og har kostet store Summer, da den er bygget langt ud i Sundet. Toldkammeret, Kongens Pakhuus og Clausens Gaard, udmærker sig i Storhed og prægtig Bygningsmaade. Kirkerne have intet ziirligt udvendigen, da nogle Landsbye Kirker ere smukkere og pynteligere i det hele, skjønt ej saa store. Levemaaden er her kostbar, formedelst de mange fremmede Skibsfolk af alle Nationer, der ofte her maae ligge over for Modvind. Luksus er den kiøbenhavnske liig, baade i Klæder, Eqvipage, Maaltider, klubber og Fornøjelser, og paa Giæstgiver Steder er Alting dyrt, som er en naturlig Følge af de mange Rejsende.

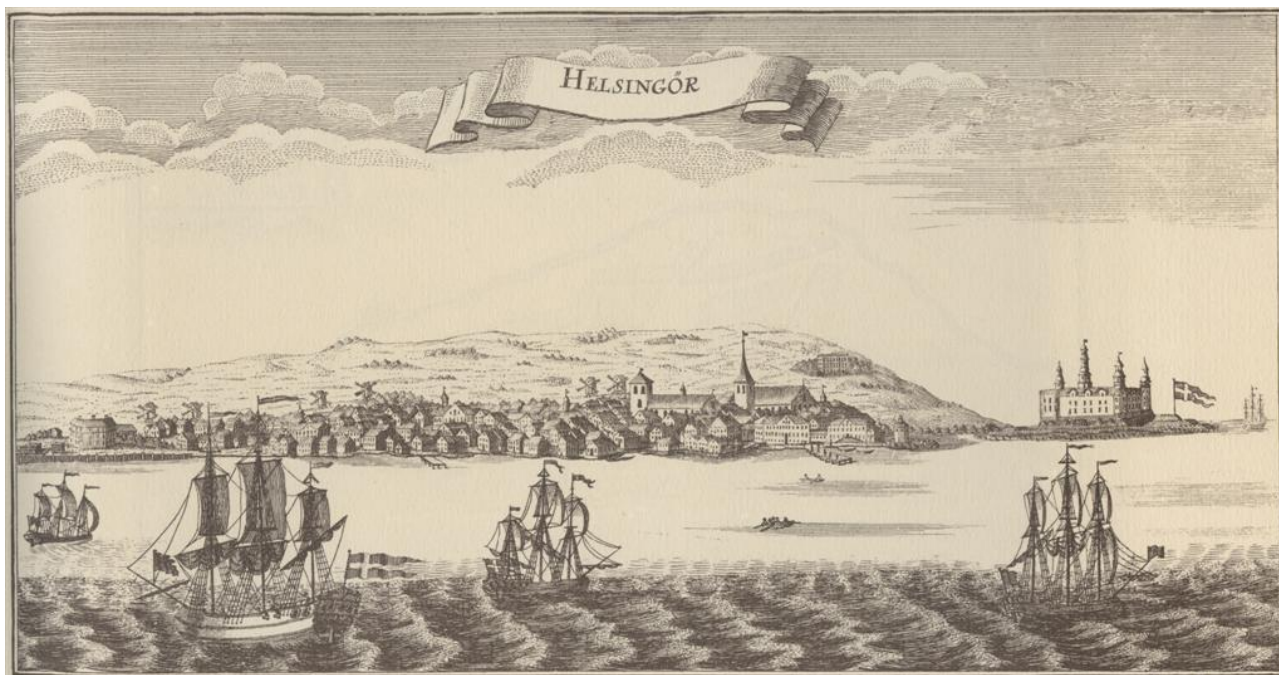
Handelen er her meget betydelig, saa ingen af de andre danske Kiøbstæder udenfor Kiøbenhavn kan sættes i Ligning hermed, dog er Byens Havn ikke den bedste, hvorfor man længe har været betænkt paa, endog i Frid. Stes Tid at forbedre samme. Fabriqver ere her ikke af Betydenhed uden Sukker Raffinaderierne. De Dødes og Fødtes Antal er omtrent 300 aarlig, Luften her er vindig men ellers sund. Indbyggerne vare forud noget uvillige til at antage den evangeliske Lærdom og først Ste Aar efter at den var indført andensteds i Riget, bekvemmede man sig ogsaa endelig til dens Antagelse 1544. De nærværende Indbyggere kan nu ikke alle antage denne Lærdom, da der forme, dels Handelens Skyld ere forskellige Religioner i Byen fra fyldigere og nordlige Stater i Europa.

Her er en Latin Skole, et betydeligt Hospital, som faaer Tavlepenge af alle de Sællandske Kirker ved enhver Communion, der har ogsaa en Daarekiste, et Fattigeshuus og andre gode Indretninger. Raadstuen er en

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

antique Bygning fra 1574. Byens ældste Privilegier ere fra 1406, og iblandt de mange kongelige Reskripter til Maagistraten findes især et mærkværdigt, om løsagtige Qvindfolk, hvori Kongen befaler, at saadanne først skal stryges til Kagen og forvises, komme de igen skal begge Ører skiæres af dem og forvises, komme de atter, da skulle de bindes i en Sæk og brusnes, og de Borgere som Huuse og Hæle dem, skulle forvises Staden. I vore Tider er det anderledes end da, 1574.

Cronborg Slot og Fæstning ligge tæt ved Helsingør, forenet med en smuk Allee dertil. Slottet med sine 4 Taarne og gode Architectur hæver sig over Fæstningsværkerne, Fra Landsiden er det maaskee betvingeligt, men ikke fra Sundet af, det er bygget 1577. Værelserne er mange og vidtløftige og vare engang i sin Tid prægtige. Her er en Altan paa Taget, hvorfra en siælden skøn Udsigt. Det meget Seeværdige, som findes i Fæstningen og paa Voldene, have Adskillige vidtløftige beskrevet baade i ældre og nyere Tider, deriblandt den danske Atlas.

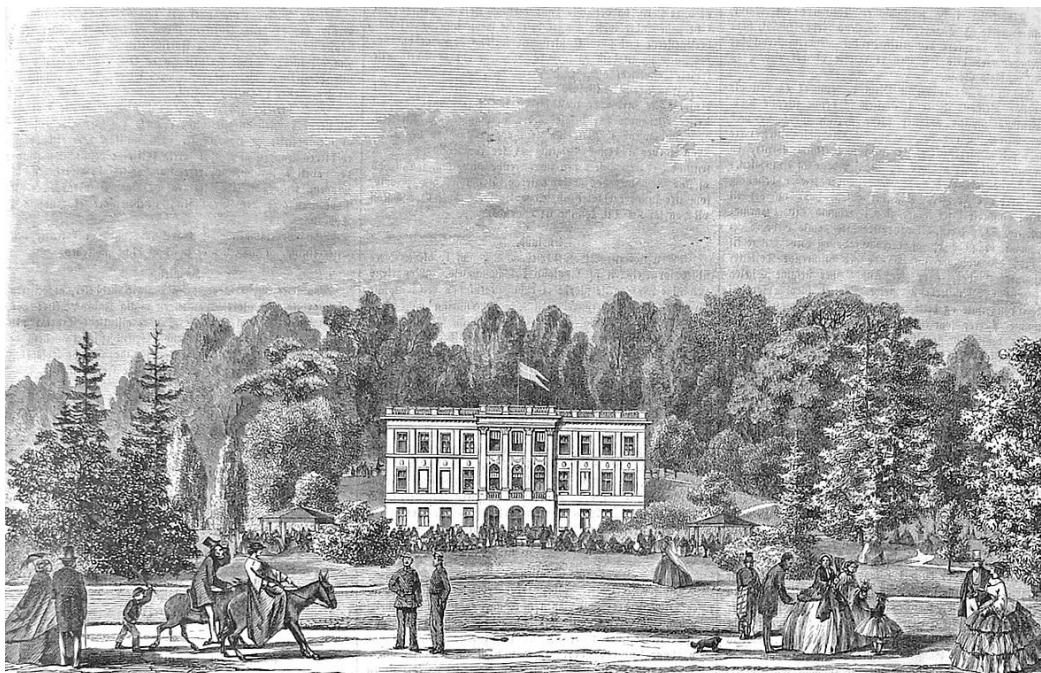

Kronborg ca. 1850

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Øresunds Brede angives af Sagkyndige at være 7611 Alen, eller omtrent $\frac{1}{2}$ Miil imellem Cronborg og Helsingør. Tolden, som betales der af alle Skibene, har været i forrige Tider et Tvistens Æble, og naar man læser den engelske Molerworth om Dannemark og især Sundet, saa seer man nok at i Beskrivelsen herefter nogen Partiskhed. Told Intraderne vare i Aaret 1786 af Øresund allene 547000 Rd. af Kiøbenhavn 475000 Rd. og af alle de øvrige Steder i Danmark kun 189000 Rd., i alt 1231000 Rd. De Skibe, som her passere aarlig af alle Nationer, ere 7 til 8000.

Marienlyst slot

1859

Marienlyst tæt ved Helsingør, er et kongelig ziirligt Slot paa en Banke, der er besadt med Billedstøtter, og saaledes indrettet at man kan kiøre op til anden Stokværk paa Slottet. Udsigten her er den skiønneste i sit Slags, til Helsingborg, Malmø, Hveen, Sundet og til fjærnere Egne endog i Skaane, endeel andre Lyst Steder, tilhørende grevelige og andre Herskaber, skal være meget smukke, men jeg fik ikke Tig og Lejlighed til at bese dem.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Helsingør

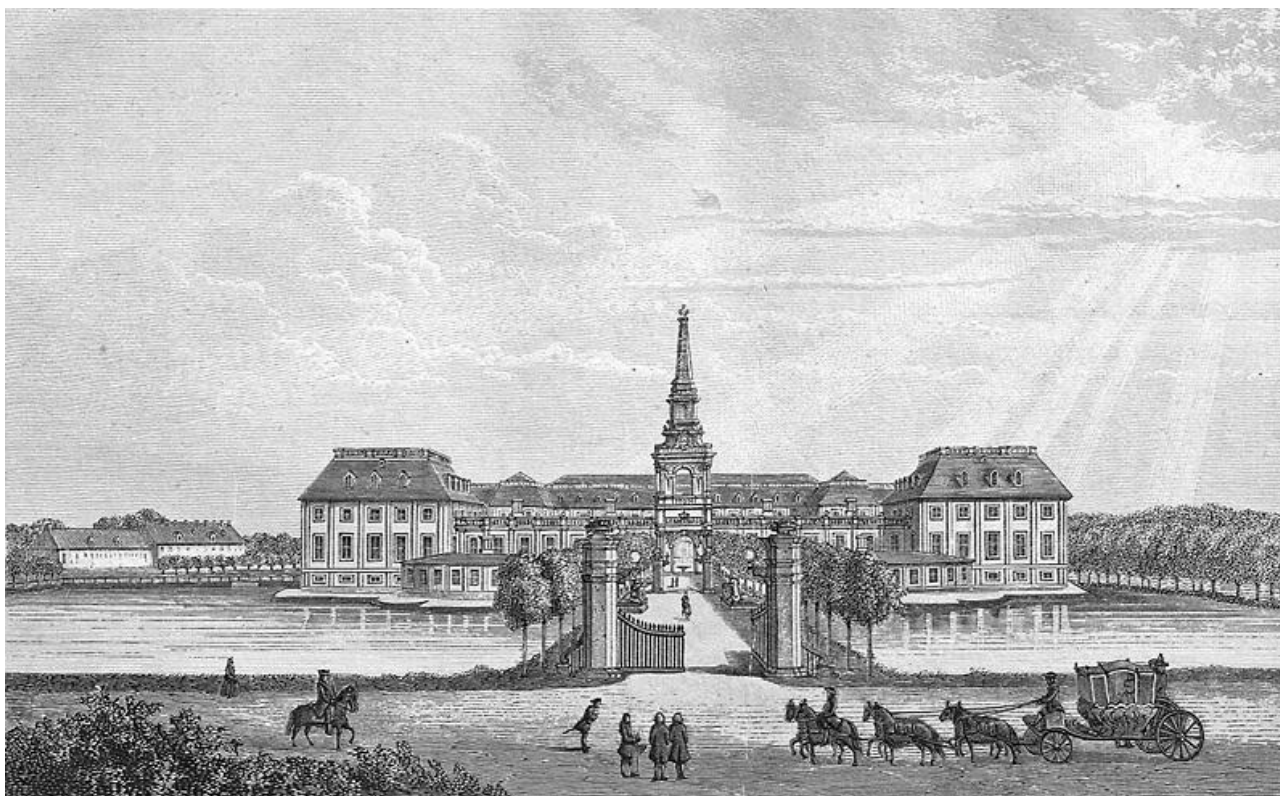

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Øwerød, som nu kaldes Suhms Minde, er et Lyststed, hvor vor store Suhm opholdt sig om Sommeren, det udpyntes og forbedres nu meget af nærværende Ejer. Det ligger nydeligt ved en Søe, der har en Banke paa hiin Side besadt med Træer, saaledes at man herfra kan overskue, alle Træetoppene, der have en skraa Hældning imod Søen - Haven istandsættes ogsaa med mange gode Anlæg, til Nytte og Fornøjelse, Gaarden er assureret for 8000 Rd. - den har 30 Tdr. Land, som især er tjenlig til Kartofler og Havre, da den er noget sandig.

Hirschholm (Hørsholm), et kongeligt Slot ved den store Landevej fra Helsingør til Kiøbenhavn. Christian den 6te har byggt det og boede der meget ofte. Pragt og Kostbarhed har der været i hele Bygningsmaaden, men det forfalder nu. I sin Tid har det været et af de smukkeste Slotte i hele Landet, og Værelsernes Indretning har været overmaade kostbar med Marmor, Sølv, Ibenholz, Perlemoer, malet Glas o. s. v. Laasene og Beslaget paa Dørene ere af Sølv, Gulvet i nogle Gemakker af den fine Marmor, Lofterne af farvet Glasskiver, og andre Prægtigheder. Paa Kirkens Ziir og Prydelse er intet sparret, og dyrebare Stykker findes der af Billedhuggere og Skildrere. Haven har været anlagt efter den bedste Smag, det Heele omgives af en dejlig Skov, hvori ere Promenader og Jrrgange?.

Kiøbstaden ved Slottet har samme Navn, dens Privilegier ere meget nye 1740, men dens Handel er ubetydelig, da her ere kun et Par Kiøbmænd og nogle Professionister, som alle have tabt meget, da Slottet nu ikke beboes. Byens Bygninger ere smukke og have endeel Træer udenfor Vinduerne. Fra den kongelige derværende Planteskole leveres aarligen til Alle og Enhver, for en bestemt Betaling, fremmede og indenlandske Træestammer, Hesler, Alm, Berisser, Løn, Avnbøg, Kastanier, Piil, Laurbær, Fyr, Grab, Poppel, Valnødde og mange andre unge Træer, hvorom Vedkommende maae henvende sig med deres Commissioner til Overforstmiesteren, da Stykker koster 1, 2, 4, 6, 8 pz og mere, efter Beskaffenheden - Et herligt Middel for de nær boende Bønder og Andre.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Tegning fra ca. 1825 af indkørslen til Hørsholm.

Her i Egnen i Almindelighed og i Blaustrød Sogn i Særdeleshed, saaes Rug, Byg og Havre, men hvede og Ærter kun sjælden, thi Alting skal tidlig afmeyes, og følgelig kan disse sidste Sædearter ikke faae Lejlighed at moednes, eftersom her er ingen Mellemhegn og Naboerne, saasnart mueligt, give Avret op med løse Creature overalt. Havre lykkes bedst, Bygget fordrer mere Jordbehandling og Dyrkning, og Rugen bliver her hverken stor eller klar.

Udskiftninger ere for længe siden tilendebragte. Paa en Tønde Hartkorn haves omtrent 12 – 14 Tønder Land. En Gaard har almindelig 8 – 10 Heste på 4 – 5 Tdr. Hartkorn. Aarsagen dertil er den nærliggende Hovedstad, hvor Bonden maae besøge Kultoret i det mindste én Gang ugentlig. Endog de fleste Huusmænd have Heste, som oftest ude om Vinteren, eller i stærk Frost blot faae noget Halm og Høe paa Møddingen, og derefter drives de ud, hvor de gaae alle vegne, ja paa Rug Agrene efter gammel ærværdig Sædvane; dog – nogle enkelte Mænds Lodder ere bedre fredede.

Steengjerder haves kun om nogle faa Vænger, thi Grøvter uden Plantning ere til ingen Nytte, og Plantning har ingen Fred for skadefroe Mennesker, ja Haverne selv ere ikke sikre, ethvert Ask og Gavntræe bortranes. Det er skeet i Hillerød, at hele Flokke ridende Personer have spærret Vinduer og Døre, imedens andre have afplukket al Frugten paa Træerne, og det er skeet meer end en Gang af Bønderkarle selv.

Gaardene ere byggede uden Fodstykker, Stuerne smaa og indknebne, Luften er ikke god, især hvor smaa Creature og Grise ere i Selskab med Folkene om Natten. Nogle begynde dog nu at bygge bedre, at kalke de udvendige Vægge og at lægge Vind på mere Reenfærdighed.

Klever dyrkes ikke uden i smaa Vænger formedelst Mangel paa Mark Fred, Enge haves i Mængder, men deres Behandling er tværtimod sande Agerdyrkeres Princip, ja Agrene selv favne tilbørlig Pleje, og disse Bønder ere langt tilbage i Agerdyrkningen frem for de sydlige bønder i Siælland. Jordarten er almindelig god

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

muldet, sand og leerblandet saa Afgrøden burde være bedre end ved anden Behandlingsmaade. Her er meget og god Tørveskjær. Skovene høre Kongen til, men Bondens Underskov behandles ikke forstmæssig, desuden brænder man de faa Gjerder om Vinteren, som opsættes om Foraaret, og altsaa maae der nye Gjerdsel anskaffes hvert Aar.

Det sande Karakteristiske hos Almuen har Hr. Pastor Jonge meget fortreffeligt og djærvt skildret i sit herlige Skrivt, som fortjener at læses og atter læses, især af dem, som troe at denne Egn Beboere besidde Guld og grønne Skove efter Talebruget. Kun faa Bønder kan bruge Øren til at gjøre noget Haandarbejde (undtage Træfældning i Skovene) thi naar blot en Vognkjev skal gøres gaaer Bonden til Huggeren, enhver, siger han, bliver ved det han har lært. Her holde de fleste Steder for mange Tjenestefolk. Pigerne tjene kun til de blive voxne, de maae blomstre og afblomstre i Kiøbenhavn. Folkeløn er dyr nok 26 – 30 Rd. Men endnu dyrere for Bonden, der giver 10 – 14 Rd. Til en Karl og endda Klæder og Linned til. Desuden holdes gjerne en eller 2 kostbare Huusmænd om Sommeren paa hver Gaard.

Hirschholm Amt er kun lidet, 1076 Tdr. Hartkorn, og ender sig ved Rudersdal, deri er meget Skov, og endeel tarvelig Agerland. Bønderne ere fra 1761 Selvejere, Hoverifrie imod en taalelig Afgift, og have flere Bequemmeligheder, og dog med alt dette kan man ikke rose deres Forfatning, Flid eller Vindskibelighed. Driftighed mangler Dem og indgroede Fordomme behærskede de fleste i Henseende til Agerbruget. Det meget Vilde Fiskerie her tilforn var, er nu formindsket, endog i Søerne ved **Selsøe og Birkerød**, men Strandfiskeriet er temmelig godt endnu.

Erkebiskop Svane ejede **Ebberød** og lod der anlægge et kostbart Fiskerie endog med Kobber Render til Parkernes Afløb. Enkedronning Soph. Magdalena udvise meget godt imod Amtes Bønder, ved at skiænke dem Gaardene i Arvefæste, hvorom en Steen Støtte vidner, der staaer i Hirschholm, men hendes kongelige Højheds gode Hensigt er ikke ganske opnaaet, dog haaber man nu, ved Exempler at Enkelte udenfor Bondestanden, som dyrke Jorden tilbørligen, at ogsaa Almuens Eftertanke og Kappelyst skulle opvækkes af dens lange Dvale.

Bloustrøe Præstegaard er liden og gammel i Bygning, ligger tæt ved den store Landevei og er bekiendt især af Præsten Hr. Jonge, der har givet os det originale lærdephilosophiske Skrivt om den Nordsiælandske Bondes Karaktetik – forfattet med megen Lune og Sagkundskab, men bør læses med Eftertanke, for at følge Forfatteren i sine maleriske Ideer – og undertiden poetiske Skildringer.

Birkerød ligger paa en Banke ret kiønt. Stedet er bekiendt af den fordums ærværdige Præst Gerner, der døde som Biskop i Wiborg, han blev fængslet her af Carl den 10. i Krigens Tid, og maatte bære tunge Lænker i 18 Uger 1659. Lænkerne hænge endnu i Kirken, men en Beskrivelse om Hans Fangenskab paa Latinske Vers. Egnen er for en Deel sandet og der voxer megen Boghvede og Rug.

Dompedahls Mølle svare rigtig nok til sit Navn, og ligger saare dybt nede under Bakkerne, den nye Vej som løber tæt forbie er meget opfyldt, og endda maae man ned i en Huulhed for at passere derforbie, men Beliggenheden og Situationen er besynderlig perspektivisk skøn Enge, Søebække o. s. v. omgivet af Brinker og Buskase.

Rudersdahl en stor Kroe paa Landevejen, hvoraf der ere mange, men denne har især betydelig Søgning, da de 2de Hovedlandeveje her løber sammen, som gaae til Kiøbenhavn fra Frederiksværk og Helsingør. Her er

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Bedested for de berømte Kulsviere, da de sædvanligen vande deres Hest. Paa deres Hiemreise er det ikke got af møde dem, da de saa nødig ville vige Vejen for andre Vogne. Her er Landevejen Hugget igiennem en stor mørk Skov og ad en Banke i en lige Linie: Endeel Lyst Steder og Borgerlige Gaarde ere paa begge Sider, hvis Beskrivelse i Almindelighed er denne; Stuebygningen er mere end landlig, er prægtig. _- Ejeren afgive sig med Agerbruget, koste mangan Penge derpaa, og Vel, naar Indtægt og Udgift kan ballancere – thi Fordeel: ja en god Dag!.

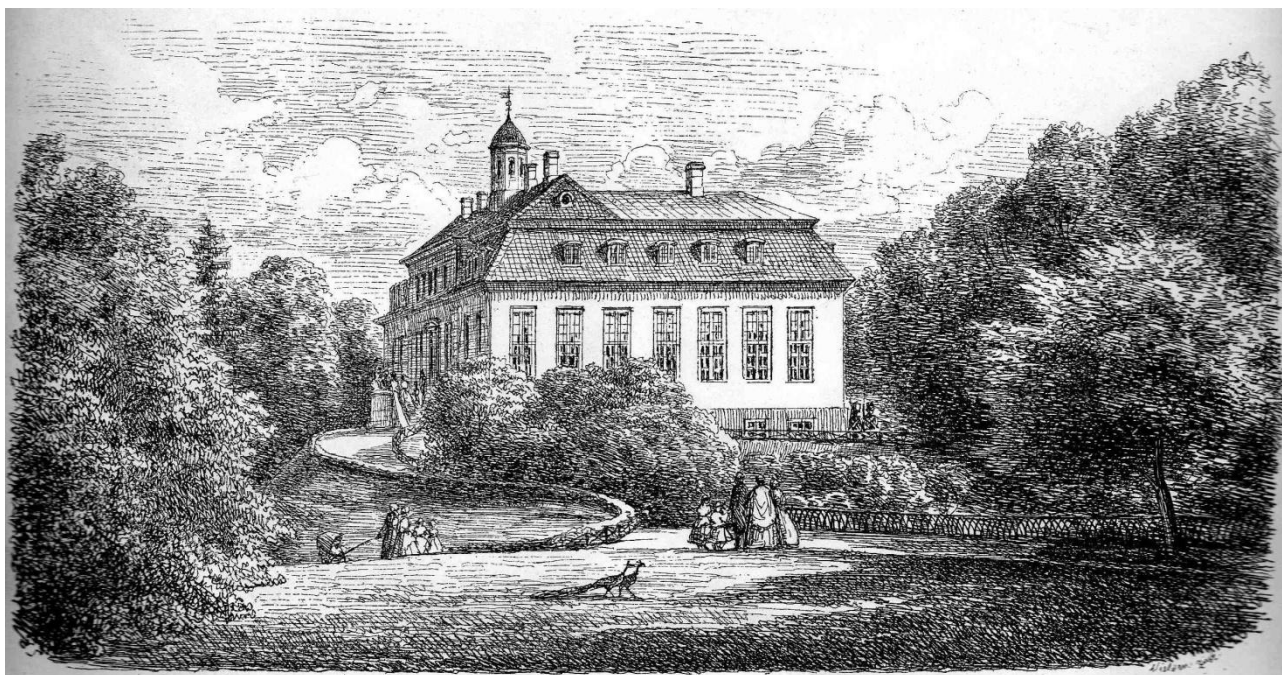
Dronninggaard (Næsseslottet), en Herregaard ved en Søe er bygt af Dronning Sophie Amalia, dens Hovedgaards Taxt med Skovskyld er omtrent 40 Td. Hartkorn. Den er nu af de Coninck meget forskiønnet og pyntet, da den har af Naturen en yndig Beliggenhed. Bygningerne, Haven, Promenaderne, Irrgangen o. s. v. var i Førstningen af dens ædle Ejer frie for enhver, som ønskede at besee samme og alle Indretningerne der, men nogle Uædle misbrugte denne Frihed, saa man nu skal have Tilladelse fro at bese Anlæggene og Værelserne. Her er en skovbevokset Halvø i Furesøen, hvor Anlægget af den store prægtige Have for det meeste er giort, og denne Søe er igjen omgivet med Skove, frugtbare Marker, samt en liden Øe i Søen, og endelig ern liden Bæk, der løber i en Fordybning, fra Søllerød Søe, dette udgjør tilhaabe den naturlige Grund, hvorpaa Konsten har frembragt saa mange mageløse Yndigheder, ved giennemhugne Aller. Sneglegange, Vandfald o. s. v. – Her er en Grotte over et Kildespring, hvis Hvælving udgjør en halv Kuppel af Steen og nette Marmor Bænke omkring den vide og klare Kilde, som kaldes Eremit Stuen. Ogsaa er der i Nærheden en Eremit Boelig, hvor den Vandrende overraskes ved Konsten, saa han troer at han virkelig har

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

en gammel Olding for sig. Alt i dette store Anlæg er i beste Smag, især da Blandingen af Kunst og Natur, saa ypperlig ere forenede til hobe. Værelserne, og Haven selv er prægtige, og nye Seeværdigheder frembyde sig alle vegne. Stedet besøges meget af Kbhvs. Indvaanere, da der kun er 2 Miil fraliggende, men Billet til Opsynsmanden maae nu Enhver have med sig fra Ejeren, for at hindre de tilforn skeedte Uordener og Beskadigelser, og den har Ligning med den Glorupske Kilde i Fyen, som dog er mindre og simplere.

Sorgenfri har tilforn et Kongl. Lyst Slot, det er meget ziirligt, smukt og vel vedligeholdet. Haven har et nydeligt Anlæg med Terrasser, end imod den store aae, som løber ved dens Fødder. Skove og Linde omringer der Heele, og Egnen er behagelig, skiønt Jordarten er just ikke af den beste. Edeel andre større og mindre Lyst Steder ligge her i Nærheden og nogle endog prægtig byggede. De kan sees af Rejsende fra den store forbiøbende Landevej.

Sorgenfri slot 1865

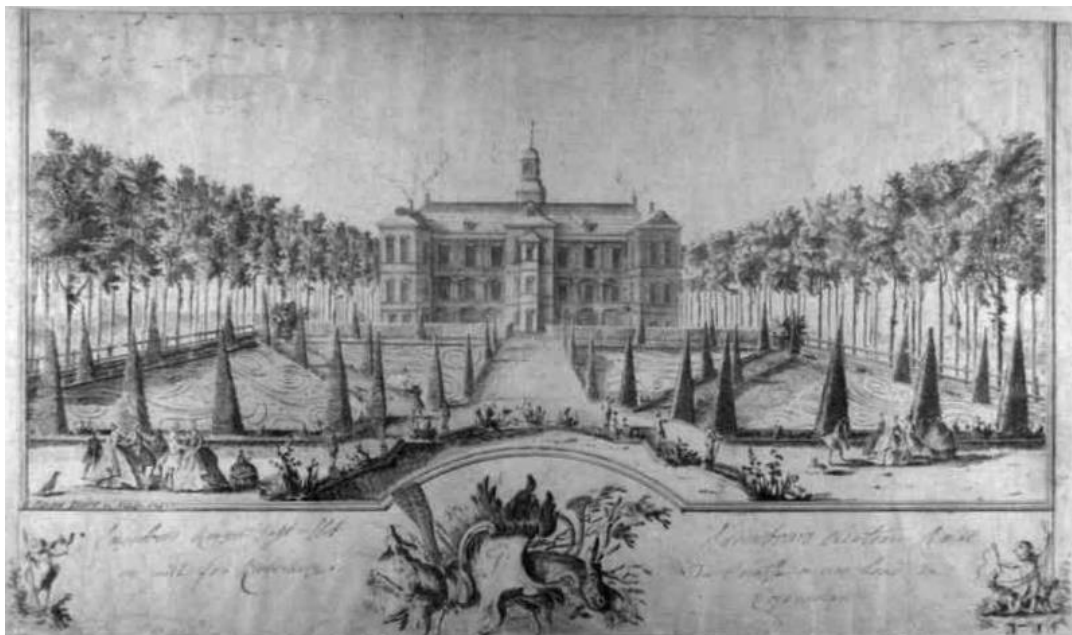
Kongens Lyngbye er en smuk og vel bebygget Flekke, med ziirlige Huuse og nydelige Haver. Her ere endeel Fabriquer, Møller og andre Maskinværker, som drives ved Vand, da en Aae løber igiennem. I Nærheden ved samme Aae ligge de betydelige Værker: Kobber-Møllen, Leefabriqven, Papirs Møllen og endeel Kornmøller. Her boe mange Professionister, og nogle Handlende. Her er en smuk Kirke – anseeligt Vertshuus, og endeel Herskabelige Sommer – Palladser.

Jægersborg var tilforn et Kongeligt Slot, men 1762 er det afbrudt og indrettet til den Kongl. Jagt og sammes mange Betientere som boe der. Siden er Stedet tillige forøget og begygget med en stor og prægtig Stald til Husar Hestene, og her ligger Escadron, og samme Ober og Underofficerer. Her har ieg tilbragt mange lykkelige og glade dage hos den værdige og ædle General V. Berger, da jeg var Lærer for hans Sønner, jeg gienkalder i Erindring hine meget behagelige Dage, og den venskabelige Omgang jeg nød baade hos Generalen og Familien, som og hos Egnes Folk. Om Sommeren er Stedet morsomt tildeel ved de mange

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Rejsende, der søge hen til Dyrehaven, som ved de mørke, skønne Alleer og Promenader, som omgive Egnen, men om Vinteren er det saare triste, og Vee den som skal leve her, og ej kan læse, tænke og beskæftige sig selv. Levemaaden er kostbar i flere Henseender, og Selskabelighed kun tarvelig.

Jægersborg slot 1747

Gentofte en Landsbye, men bliver nu ved idelig Tilbyggelse og Vaaninger for mange uden for Bondestanden næsten saa smuk som Lyngbye. Den ligger behagelig situeret ved en Sø omsirklet af Siv og Rør paa Bredden. Præsten der, Hr. Høegh, er bekendt af sin Anviisning for Landmanden, der er belønnet med Guldmedaillen og uddeles fratis til mange Bønder. Hans Jorders Dyrkning stemme over eens med hans Skrift - og han har gjort meget til Loddens Forbedring især en stor Sumpes Udgravning, hvor der er bygt et fornuftigt Lysthuus, omgivet med mange Plantninger og Sneglegange samt smaa Bække og Vandløb.

Staldforingen har han dreven til Fuldkommenhed baade med Qvæg og andre Kreaturer. Jeg kunde gjøre en vidtløftig Beskrivelse over hans Marker, Værelser, Have og Hans ædle Hospiatalkket ?, men han Beskedenhed tillader ikke at jeg hensætter mine Yttringer. Ofte kom jeg i hans Huus, da jeg var paa Jægersborg, og nød megen Venskabelighed. Sognets Bønder have lært meget i Landvæsenet af Præsten, da han er agtet, yndet og elsket af dem.

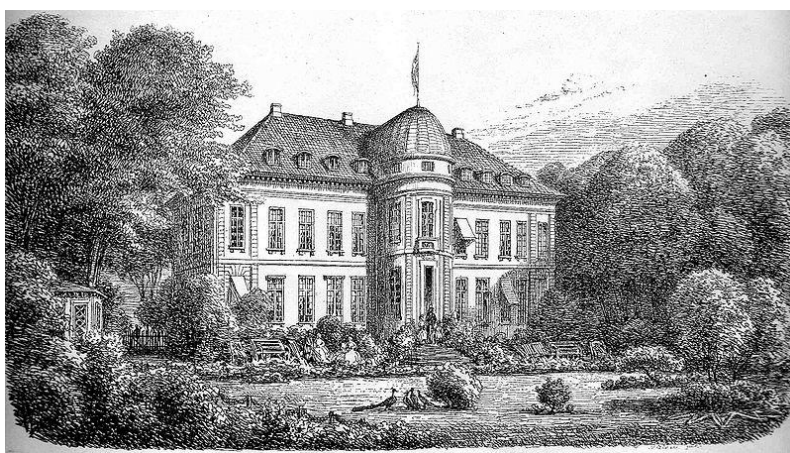
Her i Nærheden ligger Palæet **Bernstorff**, en prægtig Bygning, med dens smukke Have og Plantage, **Eremitagen**, et Kongl. Jagt Huus i Dyrehaven bygt paa en Banke, og derfra viid Udsigt over Søen og Skoven giennem de smukke Alleer. **Kirsten Piils Kilde** med herligt velmagende Vand, men Overtroen har tillagt dette Vand Underkraft til at helbrede alle Sygdomme, hvorfor endnu Mange søge derhen sidst i Juni Maaned. I denne saa kaldede Kilde - Tid komme mange Folk fra Kiøbenhavn riidende gaaende, kiørende, for at more sig i forskellig Hensigt og see de mange der opslagne Telte og Fielleboder, hvori dels ere Giestgiveri, Spisebeværtning og andre meere, dels Giøglere, Taskespillere, Biørnetrækkere, Vanskabninger, Vokskabinetter og Alskens Narrerier til at trække Penge fra de nysgerrige Kildegiæster. Og foruden dette en Vrimmel af glade og kiedsommelige Mennesker af alle Stænder, som komme der snart i en an Hensigt.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Kirsten Piil Kilde 1866

Bernstorff Slot 1865

Eremitage slottet 1745

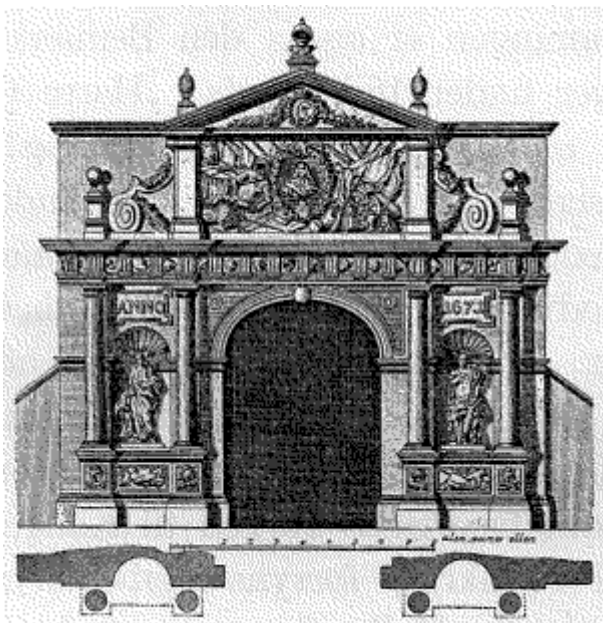
L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Ved Landevejen fra Lyngbye staaer en smuk Marmor Støtte, med Insignia af Agerdyrkningens Redskaber, og Inscription, opreist af Bernstorps Godsets Bønder til Taknemmelighed, fordi Greeven gav den Eiendoms Ret paa deres Gaarde for særdeles billig Betaling. Disse Bønder ere nu velhavende og have skønne Marker. Hvad de vare før kan man læse i Badens Afhandling Kbhv. 1774 - hvor hele Godsets Forfatning vidtløftig er beskrevet. I samme Hensigt har Justitsraad Lassens Bønder opreist en Steenstøtte for ham, der staaer paa den anden Side af Landevejen med støbte Messing - Bogstavers Inskription. -

Endrup Søen, hvorfra al Springvandet til Kiøbenhavn kommer i Rander der ligge under Jorden, ja under Peblinge Søen selv for at indledes til Staden.

Lundehuset (kirke?), et Giestgiversted, herfra gaae 3 lige Alleer til Østre og Nørreport i Kiøbenhavn, samt en til Friderichsberg. Ved Siderne ligger Kalkfabriquerne mod Søen, endeel Lyststeder. Stadens Fællede, hvor Krigsfolket i Foraaret manøvrerer, og ellers hvor Stadens Qvæg græsses - dernæst Blegdammene, Katuntrykkerier og andre Fabriquer - siden Blaagaard der er bekendt af sit Skoleholder Seminarium, Peblinge Søen og endelig Forstæderne uden Stadens Nørreport, paa højre Haand noget borte ligger Pesthuset eller St. Hans Hospital. Her sees den menneskelige Elendighed i mange særskilte Grader, her sees ulægelige, væmmelige, afsindige, veneriske Patienter, der ikke maae komme paa Stadens andre Hospitaler. Stiftelsen har gode Indkomster især ved Hoffets Donation, og nu har det sin egen Præst, Læge og Inspektør.

Nørreport

Peblinge, Søen omgiver endeel af Staden ved Landsiden, den afgiver al det Vand som haves inde i Pumperne eller Vand Posterne, og det har just ikke den bedste Smag. Denne Søe er 5000 Alen lang 2 - 300 bred.

Kiøbenhavns Amt i Almindelighed er frugtbar, har gode Jorder, der give ønskelig Afgrøde naar de dyrkes ret, og Giødning dertil kan Bønderne ikke mangle, da de daglig kan hente fra Staden, men dog synes mig, at den egentlige Bonde i nærheden af Hovedstaden ikke dyrker sin Jord med mueligste Flid - hans Ploug er for svær, og følgelig behøves flere Heste for den, end for en lettere, der lægges den friske Giødning paa Agrene uden først at have henhvilet under Jord, eller Halmblanding til Forraadnelse. Ukrudtet herefter paa mange

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Agre i Sæden, som virkelig paa endeel Steder saaes for tykt, til Spilde for Kornet selv og til Skade for Agerens Afgrøde. Men Bondens vigtigste Indtægt er og ikke saa meget af Korn, som af Melk, og smaae Creature, der daglig indbringes til Staden.

Ildebrændsel er kostbar for Bonden, da Skovene ere langt borte, og Tørveskiær findes just ikke ved alle Gaardene, man har begyndt her i denne skovløse Egn at ælte Tørvejord der findes i smaa Moser, som ellers ikke vilde være sammenholdende, ogsaa er Garver Bark anvendt til Ælte Tørv og befunden meget godt. Men da Bonden her fortjener Penge nok ved Victualiers Afsætning i Kiøbenhavn, saa kjøber han og ofte sit Ildebrændsel i Havnen af Skibene.

Luxus i Klædedragt, Bygning, Meubler, Spiisning, Kaffe, Viin, Brændeviin, Vogne, Seeletøj og andet deslige tiltage hvert Aar mere, især hos de Bønder som boe nær Hovedstaden, deres Stands lykkelige Simpelhed og Nejsomhed søge de at forbytte med der Borgerlige, men dan sande Glæde føle de neppe af disse indbildte Kjøbstæes Efterabelser. Ja rige kunde de blive - og mange ere det af det kiøbenhavnske Amts Bønder. Men kan Penge gjøre Folk lykkelige? Nej Arbejdsomhed og Tilfredshed med Forsynets Gaver, og en lykkelig Uvidenhed om de Stores Glæder, er Landmandens sandeste Fordele.

Kiøbenhavns Amts Bønder tjene mange Penge med at kjøre Reiser i Kildetiden med Stadens Indvaanere, men mon alle og spare det Fortienet? Mon Gaardens Bedrivt hjemme ikke meget forsømmes og Hestene forkiøres - thi man farer afsted paa Landevejen undertiden som Jehu Nimst Søn? Hestenes Huld tabes, og ofte tabes for altid, Vognene opslides, som nu, i Henseende til Træe og Jern, ere saa kostbare - men Bonden maae dog finde sin Regning ved denne Næringsgreen, hvor den rene Stilling strax fortienes. Ja kunde de rejse faa oekonomiske og tarvelige, som den Mønske Bonde, der kjører 14 - 16 Miil med Torvelæs til Kiøbenhavn og dog finder sin Regning derved (herom videre naar jeg kommer til at skrive om Møen). ja saa var det en anden Sag. Men hvad kommer alt dette mig ved - slet intet - Jeg har kun een Gang skrevet Tilskueren for Landvæsenet, og derfor ytters Lysten ogsaa nu her at sige min Mening. Dog at der ere nogle og maaskee mange stræbsomme Bønder paa dette Amt, der sætte den sande Lykke i Agerbruget allene. kan man see af Bonden Cornelius Lorensens Testamente i Gientofte, dateret den 17 December 1787, hvori han viser at hans Markers Dyrkning og Enges Fredning med videre til et got Landvæsen henhørende, havde allene forskaffet ham en betydelig Formue af over 15000 Rd. da han og Hustrue begyndte saa at sige med tomme Hænder, og at flere ligne ham i Formue og i Midlerne til sammes Erhvervelse tvivler jeg ikke paa, da jeg har seet megen Agerdykningsfild i flere Henseender hos dette Amts Bønder - der ere Kontraster imod andre Egenes - Men i Almindelighed ere de tilbage for de sydlige Sællændere, for Fynboerne og for nogle Jyder i at behandle Ageren til mueligst Fuldkommenhed - Ja alle Sællændere ere maaskee tilbage fremfor Indbyggerne paa Langeland, Als og enkelte Steder i Hertugdømmerne - hvorom videre siden.

Man har i Minerva 1788 October Maaned en skjøn Tale, som er holdt af Geheimraad Greve Chr. Reventlouw til Bønderne paa Cronborg og Frederichsborg Amter, da Hs. Majestær Kongen skænkede dem Ejendoms Skiøder paa deres Gaarde, hvori især vises, at ikke en forøget Indtægt for den kongelige Kasse, men Bøndernes Velfærd var den vigtigste Gienstand for denne Naadesbeviisning, og denne Bekræftelse vil krones mange Aarhundrede igiennem med rig Velsignelse, og at derved disse Amters Bønder skal tælles iblant de meest velhavende, og iblandt dem, der ved Oplysning udmærke sig ved Dyd, gode Sæder og Guds frygt, derved vil disse Bøndergaarde frede nyttig Skov, oprydde Krat, afgrave skadeligt Vand, indhegne

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Steengjerder, deslitte sig paa Kaal Urter, og Frugthaver, paa Piile og andre nyttige Træer paa Kløver, Kartofler og Roer, da Spinderokken, Væven og anden huuslig Vindskibelighed vil fylde alle ledige Vinterdage. Forsynet vil gjøre disse Amters Bønder til et Exempel for Danmark, som af deres Brødre vil følges, og gjøre den i fordums Tid miskiendte Bondestand til et arbejdsomt, lykkeligt og kjækt Folk o. s. v.

Men man kan beklage selv at læse alt udførligere om denne Sag, og hele Stykket selv, der røber megen Genie og Veltalenhed. En Gienpart ag disse Skiøder til Bønderne paa begge Amterne, læses ogsaa i ovenanførte Minerva, og kan ej her indrykkes for Vidtløftigheds Skyld, man erfarer deraf, at 1500 Bønder saaledes have faaet Ejendom, og ar Statens Kasse, efter de fremlagte Beregninger, skal engog have en forøget aarlig Indtægt af 16000 Rd. naar Alting bliver i Stand paa Gaardene og Markerne efter Ønske og efter den lagde Plan. De kongelige Skiøder ere underskrevne af Hs Majestæt d. 6 Juni 1788, bestaaende af 22 omstændelige Artikler, der angaae Bondens Friheder, Pligter og de aarlige Afgifter o. s. v.

At der ej lægges mere Vind paa levende Gjærder i disse Amter, i Nærheden af Kiøbenhavn, maae man høflig forundre sig over, da Bonden saa meget nemt kan erholde alle Sorter Planter til levende Hegn fra Hirscholms Planteskole for en ringe Betaling, Andre derimod, længere henne i Sælland og i de øvrige Provindser, kan ikke afbenytte dette Hjelpemiddel og dog er Vindskibeligheden større, at lægge sig efter Plantningerne paa Grøvterne, end her. Saaledes og i flere Landvæsenstegrene kam man just ej give disse Amter den Roes, som med Villighed tilkomme nogle, der boe hele Snese Miil borte fra Hovedstaden. Jordarten kan ikke være Aarsag, især omkring Kiøbenhavn og Hirscholm, da den er meget god, men bør søges i andre Ting. Folkemangel kan ej heller tjene til Undskyldning, thi der i Egnen er Daglejere nok, om just et af Bondealmuen, saa af andre der gierne vil fortjene noget, endog af Skaaninger. Enkelte Steder undtages fra denne Bebrejdelse, thi der gives indhegnede Vænger, som have den skiønneste Selvvæxt, der findes adskillige Pileplantninger, som vidne om Flid, Tilsyn og Eftertanke - der ere Korn og Kleveragre prangende med den herligste Afgrøde, men jeg taler kun om en almindelig Industrie, om mange ja næsten alle Bøndernes Agerdykningsflid, som paa Alsen, Angein,, Fyn, Langeland og nogle Egne i Sælland, hvilken vist nok kan sættes ved Siden, om ikke overgaaer alt hvad Bonden i Kiøbenhavns Amt kan fremvise i Flittighed og Overlæg i Landvæsenet efter Praktiske og theoriske Grunde.

Mange tænkende Landmænd have bidraget saare meget i disse Egne til at forbedre adskillige Ting i Land Oekonomien, og give andre Lyst til at forsøge ogsaa de anstillede Prøver, men den egentlige Bonde Almue i Almindelighed bliver dog ved det Gamle og lader sig behærske af Fordomme, f. ex. hvor mange Bønder har vel efterfulgt Hr. Kirkesanger Petersen Forsøg i Hirscholm, at ælte Strandtang med Tørvejord og deraf at frembringe særdeles god Ildebrændsel? hvor mange Dannerqvinder har vel efter hans anstillede Prøver, villet tage Burrefrøe og brænde isteden for Kaffe, da denne Drik desværre nu er bleven et nødvendigt Onde i Amterne omkring Kiøbenhavn? ja hvor saare faa Bønder fælg Hr. Høeghs Anviisninger i de aarlige Almanakker eller i Hr. Diderichsens af lige Format? - saare faa i det nordlige Sælland - men dog endeel i det sydlige - jeg har flere Gange bereist begge Kanter af Landet og lagt nøje Mærke til, at disse Ytringer ere virkelige faa i Sandhed, og slet ikke partiske.

En Rejsende fra Landet finder mange Seeværdigheder i og omkring Kiøbenhavn, hvorom Hr. Profesor Nyerup har givet os en ypperlig og fuldstændig Beskrivelse, men vil en Rejsende blot moere sig og have noget at lee af, saa maae han see Lustres, Prices og andre Konstykker og æqvilibriste, forunderlige Spring, deels paa en slap Linie, deels paa Heste, han maae lade sig gynges i de udpnyttede Stole, der gaae omkring

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

som Veirmølle eller som en Garnvinde i heftig Sving, og findes til Afbeitiening for enhver Lysthavende uden for Stadens Porte. Har han havt Beskiæftigelse og Forretninger hele Dagen, som ofte er Tilfældet med Landsbyefolk, der kommer ind til Stade, saa kan han moere sig om Aftenen paa Komediehuset, hvor Stykkerne vinde hvert Aar mere i Fuldkommenhed, saa vore Skuespil ikke eftergive de udenlandske i noget - Hvor meget de have vundet i den sidste Snees Aar, saavel i Udførelsen sin i Dekorationerne, veed enhver Sagkyndig, og naar man tænker tilbage hvad de vare, før de bleve studerede som en ædel og nyttig Konst, saa ere hine Tider kun svage Skygger af dissers klareste Lys. De første nationale Skuespil blive opførte under Friderich den 4de 1722. Under Christian den 5te var der vel et Theater, men der bleve kun opførte italienske og stundum Operetter, dette Theater afbrændte 1649. Under Christian den 6te, spilledes ingen Komedier, men 30 December 1746, under Friderich den 5te, fik A. Thilo Privilegium at begynde Skuespil, efter den Plan, som Baron Holberg havde lagt, da Montagne ovenmeldte Aar 1722 begyndte at spille tildeels de Holbergske Komedier, siden blev der 1748 et ordentligt Skuespilhuus bygget i Kiøbenhavn, som siden flere Gange er meget forskiønnet og udvidet.

En Reisende fra Landet, der sædvanligen logerer paa Giæstgiverstæderne, har iblant maget andet, at vogte sig for Jøder og andre Paatrængende, der søge at handle med den og sælge adskillige Vare, ofte ere saadanne uberettiget de til at sælge, ofte ere de just ikke komne til de Ting de faldbyde paa den ærligste Maade, vel sandt! undertiden faaer man godt Kjøb af disse Omløbere, der ere næsvis nok til at stryge lige op paa Kamrene, men Varene ere og mange Gange falske - og der er skeet Flere, at de alt for sildig have mærket Snyderiet, man handler derfor klogere i at købe sine Fornødenheder i en af de ordentlige Boder, hvor Priserne for det meste ere bestemte, og naar Kræmmerne erfare, at de have Mænd for sig, som ikke skiøtte om at prutte, saa give de og de muligst letterste Priser, vil derimod en Landsbyemand endelig, efter gammel Vane, byde mindre end der begjæres, ja saa veed og Kræmmerne det Forhold, de i saa Fald bør iagttage.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

(J. J. Bruuns gouache fra 1740 viser, at undersåtterne i virkeligheden ikke så deres konge og dronning, men kun deres symbol: en pragtkaret trukket af seks heste med forrider, kusk og lakajer bag, som under husareskorte hastigt rullede forbi og forsvandt bag porthvælvingen på Hørsholm Slot. Christian 6. og dronning Sophie Magdalene foretrak livet bag murene på Laurids de Thurahs prægtige barokanlæg. Kongen døde på slottet i 1746, og dronningen benyttede det som enkesæde til sin død i 1770.)

Emilie Kilden

Sejlads på Øresund

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

5. del Sparresholm Næstved til Kiøbenhavn Nørreport

Branden på Frederiksborg Slot